

OSMANLIDAN BU YANA TÜRKİYE'DE KAPİTALİZMİN GELİŞME DİYALEKTİĞİ

İKİNCİ BÖLÜM: ABDÜLHAMİD VE „JÖNTÜRK DEVRİMİ“NDEN CUMHURİYET'İN KURULUŞUNA KADAR...

Münir Aktolga
Mayıs 2019
İlk yayınlanma Mayıs 2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ:.....	1
GİRİŞ:.....	3
JÖNTÜRKLERİ ORTAYA ÇIKARAN SÜREÇ OSMANLI BÜROKRASİSİNİN-DEVLET SINIFININ EVRİMİ SÜRECİDİR.....	3
BU SÜREÇ NASIL GELİŞTİ KISACA ONU BİR HATIRLAYALIM.....	8
ABDÜLHAMİD VE DEVLET SINIFININ YENİ UNSURLARI OLARAK JÖNTÜRKLER.....	9
1908'İN LIBERAL JÖNTÜRKLER'İNDEN DEVLETİ TÜRKLEŞTİRMEYE ÇALIŞAN İTTİHAHÇILARA.....	18
İTTİHAH TERAKKİ MİLLİYETÇİLİĞİ DEVLET ELİYLE “BURJUVA YETİŞTİREREK” “YENİ BİR ULUS YARATMA” POLİTİKASIDIR.....	22
DEVLET ELİYLE BURJUVA YETİŞTİRME POLİTİKASININ BİR DİĞER ALANI DA RUM VE ERMENİLERDEN KALAN MAL VE MÜLKLERİN DAĞITILMASIDIR.....	34

ÖNSÖZ:

Bu çalışmaya başlarken üç bölüm olarak planlamıştım. Ama öyle görünüyor ki iş biraz daha uzun sürecek! Bu İkinci Bölüm Cumhuriyet'in kuruluşuna kadarki dönemi ele alıyor. Üçüncü Bölüm'de süreci 1950'ye kadar getirirsek, Dördüncü ve Beşinci Bölümler'de de 50-60 arasını ve 27 Mayıs'ı ele alacağız demektir. Sonra da Altıncı Bölüm'de 12 Mart ve 12 Eylül geliyor; sürecin bugüne kadar uzanan yanı sıra birlikte tabi. Bu arada bütün bir çalışmanın özetini de çıkarmak istiyorum. Böyle bir özet şunun için gerekli:

Bu çalışmayı daha okurken hem bizim tarihimizin, hem de Osmanlı'dan bu yana kapitalizmin gelişme sürecinin Batı'daki örneklerinden çok farklı olduğunu göreceksiniz demiştik. Çünkü bizde tarihsel gelişim süreci öyle Batı'dakiler gibi düz bir çizgiyi takip etmiyor. Belirli kırılma noktaları ve bunlara bağlı olarak yaşanan -bugün bile toplumsal yaşam üzerinde etkisini halâ sürdüren- travmalar var bizde. Bu nedenle, son bölümde bunların bir kere daha altını çizmek istiyorum. Çünkü, ben aslında bu çalışmayı bir yerde -aynı zamanda- bir tür toplumsal, tarihsel psikoterapi çabası olduğunu da düşünüyorum. Tarihsel akış içinde yaşadığımız ve biliç altımızda toplumsal travmalar olarak kayıt altında bulunan süreçleri ancak bunların üzerine gidip açıklayarak aşabiliriz...

Bu İkinci Bölüm'de altını çizmek istediğim iki konu var...

Birincisi; Jöntürkler'in ve de İttihatçılar'ın, daha sonra da Kemalistler'in Osmanlı Devlet sınıfının kendi içinde evrimleşerek ulaştığı en son varoluş biçimleri olduğunu göstermek¹. Yani öyle „bürokrasi“, ya da „küçük burjuva kökenli asker sivil bürokratlar“ falan diyerek işin içinden sıyrılarak olayı maskelemek-gizlemek yok bizde!

¹ Tabi buradaki „en son“ kavramı Devlet sınıfının o dönemdeki görünümüne ilişkin!.. Çünkü, sonra onun daha başka şekilleri de ortaya çıktı. „Beyaztürkler“ haline dönüşen Jöntürkler'in elindeki „Merkez“i fethetme çıkan „Çevre“ unsurlarının Devleti fethederken nasıl Devlet tarafından fethedildiklerine de şahit olduk. Gerçi biz, tarihsel devrimci barbar atalarımızın antika medeniyetleri fethettikten sonra nasıl onlar tarafından içten içe çürütülerek fethedildiklerini zaten biliyorduk, ama şimdi modern zamanlarda buna bir kere daha şahit olmuş oluyoruz... Meğer Marks'ın o meşhur „ölü kuşakların geleneği yaşayanları bir kabus gibi kuşatır“ sözü ne kadar doğruymuş!..

Küçük burjuva kökenli olabilirler, ama bunlar yeni tipten devşirmelerdi aslında². Osmanlı Devlet sınıfı unsurlarının „çağa uygun“ „modern“ en son biçimleri bunlardan oluşuyordu. Yani öyle Osmanlı'ya vurup onu kötüleyerek, „biz artık Cumhuriyet olduk“ diye kimse içimizde halâ yaşayan Osmanlı'yı -en azından onun Devletçi ruhunu- gizlemeye kalkmasın! Bir Suriye Cumhuriyet olduğu için (ona bakarsanız İran da cumhuriyet!) Esad „Cumhurbaşkanı“ olarak „modern“ olacak, ama bir Kraliçe Elizabet, ya da İsveç-İspanya Krallar'ı, sırf etiketleri „kral“, ya da „kraliçe“ olduğu için antika olacaklar öyle mi! Bu tiyatroya bir son vermek gerekiyor artık! Ha, diyeceksiniz ki, ama çoğu kimse böyle düşünmüyor! Tamam da, isteyen bu hikayeleri gene o „çoğu kimseden“ satın alabilir! Ben bu oyunda yokum!..

Altını çizmek istediğim ikinci konu ise...

„Devlet eliyle burjuva yetiştirme“ olayıdır... Ben buna devşirme burjuva yetiştirme mekanizması da diyorum! Gerçi bu konuyu daha sonraki bölümlerde gene ele alacağız, ama işin kökenleri İttihatçılar'a gelip dayanıyor (Şu son yıllarda yaşananları görünce -Devleti ele geçirir geçirmez aynı İttihatçı toplum mühendisliği mekanizmasının „Siyah Türk“ şeklini üretenleri de görünce- insan artık ne diyeceğini şaşırıyor!! Tarihsel olarak oluşan toplumsal DNA'larınız ne ise siz de o olmaktan kurtulamıyorsunuz. Çünkü, ayağınızı bastığınız zemin aynı kaldıkça kendinizi başka türlü üretmeniz mümkün olamıyor!). Bu bölümde bu mekanizmanın nereden ve nasıl ortaya çıktığını göreceğiz...

Örneğin, ben „Devlet sınıfından“, „Devletçi burjuvaziden“ bahsediyorum. Hadi bunlar bir yana, bakın „Devlet“ kelimesini bile bu Devlet'in başka bir devlet olduğunun altını çizmek için büyük harfle yazıyorum. Eğer bu düşünce sistemi sizin için yabancıysa siz onları nasıl değerlendirerek „anlayacaksınız“ ki? Bu durumda işin en kolayını, bazılarının yaptığı gibi „Marksizm'de ve Marksist ekonomi politikte böyle şeyler yok“ diyerek işin içinden çıkmaktır! (Benim işim ne kadar zor değil mi!?) Ama, görüyorsunuz işte, burası Türkiye ve burada, „devşirme-Devletçi burjuvazi“ de var, „Devlet sınıfı“ da var! Bunlar Marksist klasiklerde hiç raslanmayan kavramlar olsa da, bu topraklarda bunların hayatın içinde karşılıkları var!..

Eğer bu kavramlara, bu kavramlarla ifade edilmeye çalışılan objektif gerçekliğe yabancıysanız daha başka türlü bugün burjuvazinin kendi içindeki çatışmaları nasıl açıklayabilirsiniz ki? Önceleri „Beyaz Türk“ Devlet sınıfının kanatları altında yetişen Devletçi-„Beyaz“ burjuvalarla Anadolu burjuvaları arasındaki sınıf savaşı olarak başlamıştı bu. Ama şimdi buna bir de, „Siyah Türklerin“ Devleti ele geçirmelerinden sonra yetiştirdikleri devşirme Devletçi-„Siyah“ burjuvalar eklendi! Her şeyden iki tane olduğu gibi, bizde Devletçi burjuvanın da „Beyaz“ ve „Siyah“ olmak üzere iki çeşidi çıktı ortaya!.. „Ama Marksizm'de böyle şeyler yok“muş!.. Ama bizde hayatın içinde var işte bunlar! Hadi açıklayın bakalım bir Erdoğan'la bir Kılıçdaroğlu arasındaki sınıfsal duruş -ve tabii temsil- farklılığını!..

Şimdi, eğer sizin ekonomi politiginiz bütün bunları açıklayamıyorsa o zaman kabahat benim mi? Yok ama eğer siz, „hayır, nasıl olur, bütün bunlar literatüre uymaz“ diyerek noktayı koymak istiyorsanız da zaten orada iş biter, kimse sizi bundan alı koyamaz!..

GİRİŞ:

JÖNTÜRKLERİ ORTAYA ÇIKARAN SÜREÇ OSMANLI BÜROKRASİSİNİN-DEVLET SINIFININ EVRİMİ SÜRECİDİR...

Osmanlı'dan bu yana Türkiye'de kapitalizmin gelişme diyalektiğini ele alırken konuyu belirli ana başlıklar altında ele almamızın nedeni, her aşamada nasıl bir diyalektiğin işlediğinin altını çizabilmektir. Çünkü bizde tarihsel gelişme süreci -toplumsal yaşam çizgisi- öyle düz bir

² <http://www.aktolga.de/m28.pdf>

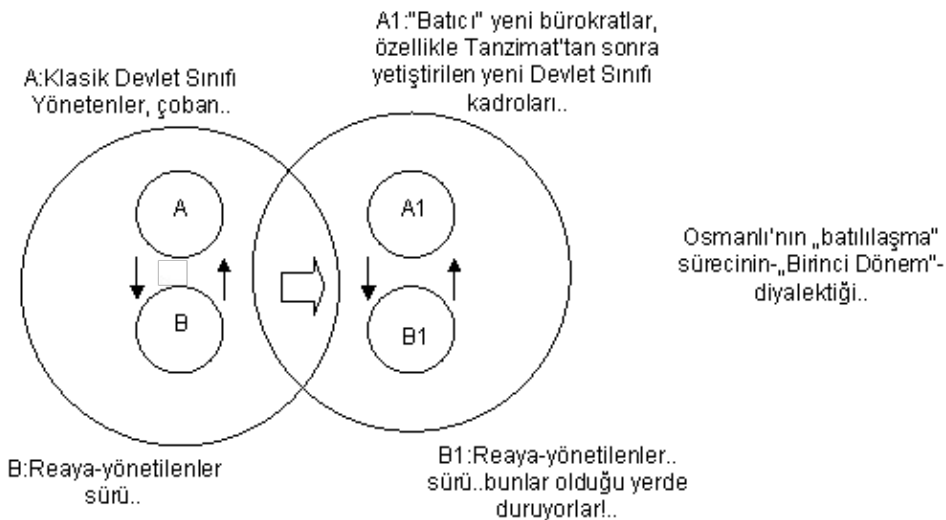
hat üzerinde gelişmemiştir; kendi içinde radikal kırılma noktalarını ihtiva etmektedir. Öyle ki, bu kırılma noktaları, toplumsal yaşam üzerinde etkileri bugüne kadar uzanan belirli travmalara neden olmuştur...

19. Yüzyıl'ın başlarından 1908 "Jöntürk Devrimi'ne" kadar olan birinci dönemin ayırddedici özelliğinin, artık kesin olarak "Batılılaşmaya" karar veren Osmanlı Devleti'nin, bu hedefe ulaşarak kabuk değiştirebilmek amacıyla, yukardan aşağıya doğru Devlet insiyatifini kullanarak yeni bir devşirme kapıkulu kadrosu yaratmak olduğunu söylemiştik. Daha önceki çalışmalarda bunu, Osmanlı'nın kendi içinden yeni tipten bir tarihsel devrim mekanizması yaratarak kendisini "çağa uydurma" insiyatifi-girişimi olarak ifade etmiş, bunun Osmanlı Devleti gibi yukardan aşağıya doğru örgütlenmiş bir sistemde toplum mühendisliği harikası pozitivist bir "ideolojik devrim" -bir tür "kültür devrimi"- olduğunu belirtmiştik³.

Açıkça anlaşılacağı gibi, bu aşamada Sistemin özünde bir değişiklik yapmak falan söz konusu değildir! "Değişimin" hedefi, Devlet'in görünüşünü değiştirmek için yeni bir Devlet sınıfı-kapıkulu kadrosu ("bürokrasi") yetiştirmeye yönelik olarak, kurumsal yapıda gerçekleştirilecek bazı "yeniliklerle" sınırlıdır. Bütün o "Tanzimat reformlarının" falan özü budur. **III.Selim, II.Mahmut ve birkaç "reformcu" paşayla başlayan sürecin diyalektiği, Devlet denilen varlığı temsil eden -onunla bütünleşmiş olan- sınıfın, Devlet sınıfının kendi içinde adeta metamorfoza uğrayarak "değişimi" olayıdır.**

Toplumsal DNA'larıyla bir aşiret Devleti olarak ortaya çıkan, süreç içinde, bir yandan kendisinden önceki Selçuklu Devleti'nin devamı olarak şekillenirken, diğer yandan da Bizans'ın devlet olma geleneklerini özümleyerek kemikleşen Devlet, bu arada, üzerine giydiği İslamcı elbiseye-kılıfa uygun olarak kendisine İslamcı bir kimlik de geliştirmişti. Ama artık içine girilen yeni süreçte değişen çevre koşulları onun bu eski kimliğiyle varolmasının yolunu kapıyordu. Yaşamı devam ettirme mücadelesinin gereği olarak ya yeni koşullara uygun "Batılı" bir devlet haline gelecek -buna uygun yeni bir görünüm- kimlik üretecekti, ya da yok olup gidecekti. Olayın özü bu idi. III.Selim'den itibaren yapılan bütün o "Batılılaşma" çabalarının, açılan okulların, Batı'dan uzmanlar getirterek verilen derslerin-eğitimin tek bir amacı vardı: Yeni sürece-"batılılaşma" paradigmasına uygun yeni tipten devşirme kadrolar yetiştirerek Devleti "değiştirmek"!..

Şöyle gösterelim:

Devlet kadroları -"kapıkulları"- eskiden devşirilen Hristiyan çocuklarından oluşuyordu. Fethedilen yerlerde küçük yaşta ailelerinden koparılıp alınan çocuklar özel bir

³ İkinci dönemin ayırddedici özelliği ise, İttihatçılar'la birlikte metamorfoza uğrayan bu kadronun „Devlet eliyle burjuva yetiştirerek „yeni bir ulus yaratmak“ girişimidir...

eğitmeden geçirildikten sonra yeteneklerine göre sınıflandırılıyorlar, bunlardan en yetenekli olanları da Devletin yönetici kadrolarını oluşturuyorlardı. Ancak, iki nedenden dolayı bu mekanizma artık aksamaya başlamıştı. Birincisi açık; Osmanlı eski güçlü Osmanlı değildi artık ve fetihçilik dönemi sona ermişti! İkincisi ise, Osmanlı'nın her yerinde milliyetçi-ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda eskiden olduğu gibi Hristiyan çocuklarını devşirerek onları kapıkulu haline getirmek ve Devlet yönetimini onlara bırakmak oldukça rizikolu bir işti! Böyle bir şey, Osmanlı için "kediye ciğeri emanet etmek" anlamına gelecekti! Zaten Yeniçeriler'in durumu da apaçık ortadaydı⁴! Bu nedenle, "Batılılaşma" süreciyle birlikte süreci geliştirebilmek ve hedefe ulaşabilmek için Osmanlı'nın her şeyden önce yeni tipten devşirme kadrolara-"kapıkullarına" ihtiyacı vardı...

Açılan yeni okullara alınan Müslüman ailelerin çocukları buralarda sadece mesleki eğitim mi alıyorlardı sanıyorsunuz; bunlar, kendi kültürlerinden kopararak Batı kültürüne, batılı yaşam tarzına uygun bir ideolojik eğitim de alıyorlardı. Bu süreç zaten, kendi kültürünü küçümseyerek, bir aşağılık kompleksi içinde Batı'yı-Batı kültürünü yücelterek başladığı için, açılan bu yeni okulların ve buralarda verilen eğitimin amacı da Batı kültürüyle yoğrulmuş, kendi kültürünü ve kimliğini küçümseyerek -inkâr ederek- yeni tipte bir kimliğe sahip "iyi eğitilmiş" kadrolar yetiştirmektir. Bu konuda daha önce şöyle demişiz:

"İnsan, içinde yaşadığı toplumun bir ürünüdür. O, daha doğduğu andan itibaren, en yakın çevresinden -anne babasından, kardeşlerinden vb- bizim "kültür" adını verdiğimiz tarihsel-toplumsal olarak oluşmuş belirli yaşam bilgilerini -belirli bir bilgi temelini- alır, bunları beynine kazıyarak kişiliğini (hem bireysel, hem de toplumsal anlamda) bunlara göre oluşturmaya başlar. Yeni bilgileri de bunları kullanarak üretir. Yeni bilgilerin kayıt altına alınacağı sinapslar daima eskiden beri varolan sinapsların üzerine inşa edilir⁵...

Osmanlı'nın "Batılılaşma" süreci bir medeniyet, kültür değiştirme -değiştirtme- olayı idi. Devlet olarak insanlara diyordunuz ki, "şu ana kadar sahip olduğunuz yaşam bilgilerinizi -kültürünüzü-, geleneklerinizi bir yana bırakarak, bundan böyle benim istediğim gibi düşünecek, yaşayacaksınız"!.. Devlet gücünü kullanarak, yukardan aşağıya doğru insanların kimliklerini oluşturdukları bilgileri değiştirme olayıdır bu! Sanki insan denilen şey basit bir bilgisayarmış gibi, onun beyninde evrim süreci içinde nöronal programlar şeklinde oluşan bilgileri -software'i- programı çıkarıp bunun yerine kendi istediğiniz başka bir software'i-programı koymaya çalışıyorsunuz!.. İşte, "medeniyet-kültür-bilgi temeli değiştirme" olayı budur! Osmanlı'da III.Selim'den-II.Mahmut'tan itibaren başlayarak günümüze kadar gelen sürecin özü-mekanizması da budur. Sürecin daha sonraki aşamalarında Jöntürkleri-İttihatçıları, daha ilerde de Kemalizmi-Kemalistleri-ve de, "sağcı" ve "solcularıyla" bugünkü bütün o modern-ikinci kuşak yeni jöntürkleri yaratan mekanizmanın özü budur.

Bunun -bu mekanizmanın, bu kültür devrimi olayının- direkt olarak, kapitalizmin gelişmesiyle falan bir alâkası yoktur⁶. Bu, antika Devletin, varoluş-gelişme

⁴ Yeniçeriler'in Devlet'e karşı isyanlarını- „kazan kaldırmalarını“ falan- bize hep kötü, „gerici hareketler“ olarak öğrettiler! „İlerici“ olanlar II.Mahmut'un yolundan gidenlerdi! Aynen o kızilderililerin „kötü“, beyazların „iyi“ oluşu gibi! „Beyaz“a boyanma sürecinde olan Devlet „ilerici“ olunca, ona karşı çıkanlar da „gericiler“ oluyordu tabii! Neye seviniyorum biliyor musunuz, hiç olmazsa ölmeden önce bu tiyatro bitti benim için ve bu oyundan uyanabildim! Adamı küçük yaşta anasından babasından ayırmışlar, köle-kul yapmışlar, bunu görmüyorsun da, o insanlar daha sonra Devlet'e isyan edince onlara „kötü“-„gerici“ damgasını vurmaktan çekinmiyorsun! Yeniçeriler, robot insanlar Devlet'e sadık „kul“ oldukları zaman „iyi“, normal insanlar haline dönüşmeye başlayınca „kötü“ oluyorlardı ha! Helal olsun şu Devlet'e, bunca yıl hepimizi, herkesi uyuttular!..

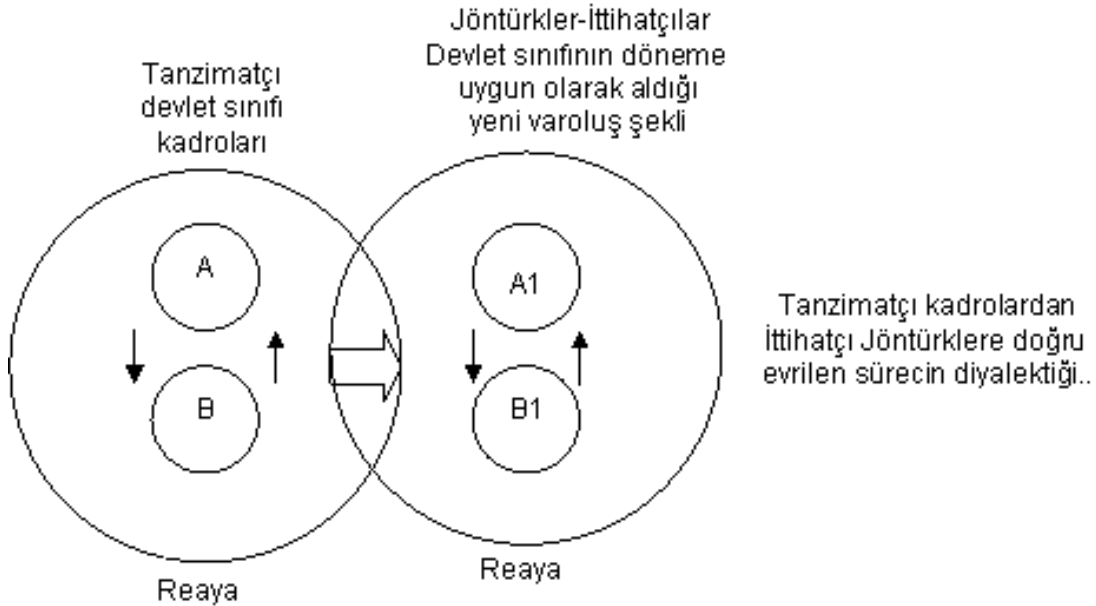
⁵ Beynimizde enformasyonların kayıt altında tutulduğu nöronal bağlantılara sinaps deniyor . Daha fazla bilgi için bak: „Öğrenmek Nedir, Neden Öğreniyoruz, Nasıl Öğreniyoruz“ www.aktolga.de 6. Çalışma...

⁶ Kapitalizm, içine girilen bu kulvarın -sürecin diyalektik anlamda inkârı olarak gelişecektir- gelişmiştir...

platformunu-kulvarını “beka” kaygısıyla değiştirme olayıdır. Dikkat ederseniz, bu durumda toplumsal üretim ilişkileri değişerek toplum ve Devlet nitelik falan değiştirmiş olmuyorlar!.. Daha önce geleneksel bir antika-İslam devleti olan Devlet, üzerindeki bu eski elbiseyi çıkararak Batı’lı bir devletmiş gibi davranmaya-varolmaya çalışıyor o kadar!⁷ Gene bir yönetici Devlet sınıfı var ortada ve de yönetilen bir reaya! Ancak, fetihçilik dönemi sona erdiği için, artık devşirilecek Hristiyan çocuğu bulamayan Devlet, bu kez Müslüman reayanın çocuklarını alıp “eğiterek” onlardan “batıcı” yeni tipten bir devşirme ordusu-kapıkulları sistemi (“bürokrasi”) oluşturuyor ve onlarla yönetiyor sistemi!.. Aradaki fark budur!..

Alın işte size 1908 “Jöntürk Devrimi”!.. ”Batılılaşmak”mı diyordunuz, “çağdaş bir devlet haline gelmek için reformlar”mı diyordunuz, “yeni tipten kadrolar” mı diyordunuz, alın işte, gerçek anlamda bir devrimin dışında hepsi var burada! 1908’in “Jöntürk Devrimi”, Devlet’in-Devlet sınıfının, “Batılılaşma” hedefini hayata geçirmek için kendi içinden yarattığı jöntürk kadroların iktidara el koymasını, kendilerini yaratan eski Devlet kadrolarının yerine geçmeleri olayıdır. Bu bir “burjuva devrimi” falan değildir!.. Bu, Jöntürk adı verilen Osmanlı’nın yeni tipten batıcı kapıkullarının-devşirmelerin yaptığı pozitivist anlamda ideolojik bir “devrimdir”. Yeni tipten Devlet sınıfı kadrolarının iktidarı ele geçirmeleri olayıdır...

Sakın yanlış anlaşılmasın! Benim bu ifade tarzım bir küçümseme, Jöntürklerin tarihsel önemlerini-yerlerini inkâr etme çabası falan değildir! Ben sadece olanı olduğu gibi açıklamaya-ifade etmeye, Türkiye’de kapitalizmin gelişme konaklarını-diyalektiğini ele almaya çalışıyorum o kadar.

Bakın, hangi dönemde olursa olsun Osmanlı’da Devleti yöneten “bürokratların” öyle bizim anladığımız gibi sosyal bir sınıfın devleti yönetmek için yetiştirdiği memurlar olmadığını, bunların başlıbaşına bir sınıf-bir sınıfın unsurları olduklarını Çağlar Keyder ne güzel anlatıyor⁸:

⁷ Onun bu işi nasıl başardığını bütün ayrıntılarıyla daha önceki çalışmalarda inceledik. Burada tekrar işin ayrıntılarına girmiyorum..

⁸ Çağlar Keyder’in „Türkiye’de Devlet ve Sınıflar“ başlıklı çalışması bu çalışmada en çok yararlandığım kitaplar arasında. Esasa ilişkin olarak müthiş bir paralellik var görüşlerimiz arasında!.. Ancak, 1950’ye ve 1960’a-27 Mayıs’a gelince işler biraz değişiyor!.. Görüşlerimiz farklılaşıyor!.. Bu da sanırım onun,

“19. Yüzyıl’ın ilk yarısında mahalli güçler karşısında padişahın ve merkezin mutlak hakimiyeti yeniden kurulmuştu. Yeni yapı, servet biriktirip statü değiştirme imkânı olmayan çok sayıda küçük üretici ile, hiyerarşik bir düzen içinde bütünüyle saraya tabi bir memur sınıfı öngören klasik modele dayanıyordu. Bu ideal modele göre mutlak hükümdar keyfince ayrıcalık bağışlayıp geri alabilirdi; dolayısıyla memurlar sınıfına dahil olmanın getirdiği statü, servetten veya aile mirasından değil, sadece bürokratik mevkiden kaynaklanırdı. **İktisadi artığa el konmasındaki temel ilişki de köylü üreticiler ile bürokratik sınıf arasındaki ilişkiydi.** Fakat bu şekilde el konan artığın ancak küçük bir bölümü iktisadi yeniden üretimin şartlarını devam ettirmek için harcanıyordu. Artığın büyük bölümü ise devlet memurlarının tüketimi ve lüks harcamalar için kullanılıyordu. **Devlet memurları sınıfı, toplumsal sistemin siyasi ve ideolojik olarak yeniden üretimine hizmet eden idari, askeri, adli ve dini kurumların personeliydi. En küçük vergi memuru ile vezire, kadı ile yeniçeriye ortak niteliklerini veren şey, hiyerarşideki yerleri ve işlevlerinin farklı olmasına rağmen, artığa el koyma ilişkisinde aynı tarafta bulunmalarıydı.** Bu mevkiler arasında ve özellikle de farklı düzeydeki vergi memurları arasında sık sık çatışmalar olduğu doğrudur. Bu çatışmalar, ya artığın bölüşümünden, ya da sistemin niteliğine ilişkin birbirine rakip projelerden kaynaklanan sınıf içi çatışmalar olarak görülmelidir, tıpkı kapitalizmde burjuvazinin çeşitli fraksiyonları arasındaki çatışmalar gibi. **Buradan yola çıkarak, köylülerin ürettiği artığa (vergi biçiminde) el konulmasına dayanan bir üretim tarzı içindeki yapısal konumları nedeniyle memurların bir sınıf oluşturduklarını söylüyoruz. Ayrıca bu sınıfın üyeleri, özellikle üretimi sürdürenlerle ilişkileri söz konusu olduğunda, belli bir ideolojik perspektif ve siyasi tavrı paylaşıyorlardı”.**

“Her ne kadar, böyle bir sistem, söz gelimi feodalizme göre, daha az çelişkili toplumsal ilişkileri öngörse de, **devlet sınıfının yaydığı ideolojinin** yine de temel önem taşıyan bir rolü vardı. Devlet sınıfının meşruluğunu sağlamaya yarayan kurumlardan adli ve ilmi kurumlar büyük önem taşıyordu. Bu kurumların doktrini köylülük ile yöneticiler arasındaki ilişkinin karşılıklığını ve bu yönetimin hayırhah niteliğini vurgular. **Varsayılan ilişkiyi özetleyen ünlü adalet çarkı, iktisadi yeniden üretimin ideolojik yeniden üretime, yani artığın üretilmesinin adalet ve siyasi düzenin otoriteler tarafından adil bir biçimde idare edilmesine bağlı olduğunu telkin ederdi.** Hükümdarın, sistemin aksamadan işlemesi için gerekli evrensel şartları ülkede sürdüren, her şeye kadir bir güç olarak görüldüğü bu meşrulaştırmanın niteliği, devlet sınıfının kendisine paternalist bir bilgelik vehmetmesine yol açar. Bu nedendir ki, siyasi reçetelerde, sistemin çözülmesine konulan teşhislerde, önerilen tedavi yolu hep daha akıllı yöneticilerden geçer. Yine aynı nedenle, reform perspektifi de bürokrasinin toplumsal sistemdeki rolüne ilişkin önerilerle sınırlıdır. **Bürokrasinin hangi fraksiyonundan gelirse gelsin, bütün toplumsal yapıyı ıslah önerilerinde, devlet**

Devlet eliyle yetiştirilen burjuvalarla (o bunlara sadece “sanayi burjuvaları” diyor) Anadolu burjuvaları arasında esasa ilişkin olarak bir ayırım yapmamasından kaynaklanıyor! Türkiye’de kapitalizmin gelişme diyalektiği işte tam bu noktada önem kazanıyor. Çünkü, Türkiye’deki olay öyle sadece normal bir süreç içinde gelişen “sanayi burjuvazisiyle” burjuvazinin diğer kanatları arasındaki çelişki olayı değildir. Türkiye’de kapitalizm birbirine zıt iki kanaldan gelişiyor. Bir; antika bir sınıf olan Devlet sınıfı eliyle yukardan aşağıya doğru; ki biz buna “Devletçi kapitalizm” diyoruz. İki; aşağıdan yukarıya doğru. Buna da Anadolu kapitalizmi diyoruz. Bu iki gelişme kanalı-kulvarı arasındaki tarihsel-kültürel farklılıkları da hesaba katarsanız, olayın boyutları Keyder’in dediği gibi öyle sadece kapitalizmin normal gelişme sürecine ilişkin olarak ele alınabilecek bir “sanayi burjuvazisiyle” ticaret ve tarımda yoğunlaşan burjuvazi arasındaki çelişkinin çok ötesine geçer. Siz hem “Devlet sınıfı” gerçeğini çok doğru olarak tesbit edeceksiniz, Devletçi burjuvazinin nasıl ortaya çıktığını doğru olarak ele alacaksınız, ama hem de bu sınıfın -yani Devlet sınıfının- “Devleti kurtarma” süreci içinde kendi “bekaası” için yetiştirdiği bir “burjuvayla” bu sürecin karşısında, bunlara rağmen gelişmeye çalışan kapitalistleri-burjuvaları birbirinden ayırdedemeyeceksiniz. Bunun için ancak “solcu” olmak, yani olaya 20. Yüzyıl’a özgü ideolojik bir gözlükle bakmak gerekir sanırım!.. Ama, her şeye rağmen, son yıllarda okuduğum en önemli kitaplardan biri Keyder’in kitabı. Keşke daha önce okumuş olsaydım bu kadar değerli bir kitabı diyorum ve herkese okumasını tavsiye ediyorum (daha önce okumuş olanlara da!); tabi benim bu eleştirimle, Türkiye’de kapitalizmin gelişme diyalektiğine getirmeye çalıştığım yeni bakış açısıyla birlikte!..

sınıfına, belki değiştirilmiş, ama üstünlüğü tartışılmaz bir işlev atfedilir; devlet sınıfının, artığa el konma ve bu artığın kullanılma süreci üzerindeki kontrolünü sürdüreceği bir işlemdir bu”.

“Böyle bir durumda, devlet otoritesinin temsilcilerinin iktisadi veya ideolojik sistemdeki herhangi bir dönüşüme karşı çıkması doğaldır. Özellikle, artığın bürokrat olmayanlar tarafından temellük edileceği sonucunu beraberinde getiren alternatif bir iktisadi örgütlenme tarzı önerildiğinde, hem bir grup olarak gelirinin bir bölümünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağından, hem de yönetici sınıf olarak varlığını sürdürmesini sağlayan sistem tehlikeye düşeceğinden, devlet sınıfı bir tehditle karşı karşıya kalmış olacaktır. Devlet sınıfı, kendisi için bir sınıf olarak hareket edebildiği ölçüde, hem kendi gelir tabanını, hem de kendisini meşrulaştıran sistemi korumak isteyecektir. Pazar ilişkilerinin yaygınlaşması ve tarımsal artıktan pay almaya başlayan tüccar sınıfının büyümesi gerçekten de böyle bir tepkiye neden oldu. Tüccarlar yalnızca artık üzerinde hak iddia eden rakip bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıkmamışlardı; aynı zamanda toplumsal sistemin temelini de tehdit ediyorlardı. Bu açıdan bürokrasinin bütün yönetici sınıflar gibi çifte bir niteliği vardı. Bir yandan, sistemin yeniden üretimi için gerekli şartları sürekli kılmakla görevli devlet memurlarıydılar. Bunu yapabilmek için kendi meşruluklarını korumak ve sürdürmek zorundaydılar. Öte yandan, bürokrasi, idamesine katkıda bulunduğu sistem içinde, iktisadi artık üzerinde hak sahibi bulunan bir sınıftı. Normal olarak, sistem tehlikeye düşmediğinde, bu iki nitelik ve bunların gerekleri birbiriyle çatışmaz. Ama, adalet çarkında önerilenleri yerine getirmek artık mümkün değilse, bürokrasinin gelirden alacağı payla ilgili endişesi, geleneksel düzenin çeşitli öğelerini ve hatta bir bütün olarak işleyişini korumadaki kaygısına baskın çıkabilir”⁹...

BU SÜREÇ NASIL GELİŞTİ KISACA ONU BİR HATIRLAYALIM...

Ç.Keyder devlet sınıfının içinde bulunduğu değişim-evrim sürecini o kadar güzel açıklıyor ki biz gene onunla devam edelim: “18.yy’ın başında ardarda kaybedilen savaşlardan sonra Osmanlılar’ın tavırları değişmeye başladı; Saray kendisine dayatılan antlaşmaları kabul etmek zorunda kaldı ve bürokratlar Avrupa diplomasisine özgü girift ittifaklar ve dengelerle meşgul olmaya başladılar. Sivil bürokrasi, özellikle İmparatorluğun dış ilişkileriyle uğraşan bir grup olarak, dini görevlilerden farklılaşmaya başladı. Bu yeni devlet memurları devlet gücüne ilişkin nispeten daha laik görüşlere sahiptiler..(bunlar) ülke içindeki çabalarının muhtemel başarısını reformlarla sınırladılar: Osmanlı reformcularının neyin yapılabilir, neyin yapılamaz olduğuna ilişkin görüşleri Avrupa devlet diplomasisinin dar sınırları içine sıkışmış olan bu laik bürokratlar kesimi içinden çıkacaktı. İstanbul’un bu laik bürokrasisi Avrupa modellerine ve ilkelerine bağlılığını ilerici reformculuk adına kabul etti ve savundu. **Böylece, Batı kapitalizmiyle iktisadi bütünleşmenin kurumsallaşmasını köhnemiş devlet mekanizmasının gerici ilkeleri karşısında kazanılmış bir zafer olarak alkışladı. Bürokrasi, kendisine kalan dar alanda, devlet memurlarının sınıf ayrıcalıklarını devam ettirme ihtimalini gerçekleştirebilecek bir kapitalist bütünleşme modelinden yana manevra yaptı**”¹⁰..

Yukardaki satırlar meselenin özünü o kadar güzel ortaya koyuyor ki ben bunlara ekleyecek daha fazla bir şey bulamıyorum!.. Ama biz gene de bir noktanın altını çizmeden geçmeyelim: “Batılılaşmak”, “batılılaşarak Devlet’i kurtarmak”!.. Bunların hepsi tamam da, bütün bu işleri yaparken Devlet sınıfının aslında bir sınıf olarak kendi “bekaası” için mücadele ettiği gerçeği hiç unutulmamalıdır!.. Yani, Devlet falan iyi de, aslında kurtarmaya çalıştıkları şey bir sınıf olarak bunların kendi varlıklarıdır. Hani, “bürokrasi” denipte geçiliveriyor ya, işte, **Osmanlı toplumuna ve tabi onun içinden çıkıp gelmeye çalışan bugünkü Türkiye**

⁹ Ç.Keyder, „Türkiye’de Devlet ve Sınıflar“ s.37-38, İletişim Yayınları, 2010 İstanbul

¹⁰ a.g.e, s.40

toplumuna ilişkin asıl yanığı burada başlıyor¹¹. Bizde, Devlet sınıfı olgusunu açıklamak için, ne anlama geldiği belli olmayan o “bürokrasi” kavramı yeterli değildir. Çünkü, batılı bir kavram olan “bürokrasi” belirli bir sınıfın devleti yönetmek için yetiştirdiği kadrolar anlamına gelir. Bizde-Osmanlı’da-ise bürokrasinin bizzat kendisi bir sınıftır...

Devleti, “batılılaştırarak kurtarma” davasına soyunan Osmanlı bürokratlarının evrimini incelemeye devam ediyoruz:

“Bürokrasinin, gerek reformcuların gerekse devrimcilerin saflarını besleyen bölümü, özellikle de yeni kurulan okullar nedeniyle, hem sayıca, hem de önemce büyüdü. 19. Yüzyıl’ın ortalarında kurulmuş olan mühendishane, tıbbiye ve mülkiye mekteplerinin mezunları bürokrasiye katılarak, orduda veya merkezi hükümette çalışmaya başladılar. Başlangıçta ordunun modernizasyonu için kurulmuş bulunan bu teknik okullar ve harp okulları kısa zamanda bürokrasinin bütün kademelerine personel sağlar oldular. Bu okulların bir başka önemli yönü de, öğrencilerin ülkenin her yanından gelmesi nedeniyle imparatorluğa özgü kozmopolitik bir görünümde olmalarıydı. Örneğin 19. Yüzyıl’ın sonuna doğru Rusya’dan göç eden Müslüman Türkler başkent’in akademik ve entellektüel hayatında özel bir önem kazanmışlardı”.

“Gerek reformcu, gerekse devrimci hareketleri başlatan “entellektüeller” yurt dışında veya yeni kurulmuş okullarda yüksek öğrenim gören bürokrat kesiminden geliyordu. Batı’daki benzerlerinin tersine, bunların çoğu devlete hizmet amacını güden teknik ve askeri okullarda eğitilmişler, ama Avrupa siyasi geleneği içindeki çağdaş akımlardan da etkilenmişlerdi. Devlet idaresi için yetiştirilmiş olmakla birlikte, bunlar sadece etken yönetimi amaçlayan teknokratik bir kadro oluşturmuyorlardı. Ama hümanist veya eleştirel bir kültürün temsilcisi de değildiler. Başlıca amaçları, iç çatışma veya dış baskılarla başa çıkabilmek için devletin ıslahı oldu. Bu entellektüeller, yalnızca yetiştikleri okullar itibarıyla değil, çalıştıkları kurumlar ve artığa el koyma ilişkisindeki yerleri bakımından da bürokrat sınıfa dahildiler. Bu sınıf konumu, bakış açılarının merkez noktasında devletin en önemli yeri tutması sonucunu doğurdu. Fikir kaygıları bu çerçevenin dışına çıkan tek bir Osmanlı aydını yoktur. Tartışmalar ve görüş ayrılıkları devleti kurtarma ve güçlendirme gibi dar bir alanın içine sıkışıp kalmıştı. Böylece, kendi ayrıcalıklı konumlarını korurken, toplumsal yapının dönüşümünü desteklemek arzusunda olan bürokratları politize eden, onlara proje oluşturan çok sayıda organik aydın yetişebilmişti”...

“Bürokrasinin eylemciliği kendine has bir devrimciliğe dönüşmeden önce birkaç aşamadan geçmişti. Başlangıçta başlıca kaygı padişahın 1820’lerdeki ve 1830’lardaki girişimlerini izleyerek imparatorluğu yeniden merkezileştirmektir. Merkeze yönelen tehditlere ancak Avrupa’nın büyük devletlerinin aktif desteğiyle karşı konulabileceğinden, bu aşamada Batı’ya karşı uzlaşmacı bir tutum izlendi... Bu dönemde reformcu bürokratlar sadece güçsüz padişahları kontrolleri altında tuttuklarından değil, aynı zamanda dünya şartları batılılaşmayı amaçlayan reformların içerdiği vaatlere müsait olduğu için de başarı kazandılar”...

“Bir sonraki aşamada, kapitalist sistemle bütünleşmenin sonuçlarından hayal kırıklığına uğrayan resmi çevreler, işlerinden olan zanaatkarların ve Müslüman tüccarların hoşnutsuzluğunu yansıtmaya başladılar. Dünya ekonomisindeki mali krizin ardından, 1874’te Anadolu’da (uzak nedenleri ekonominin yeni yöneliminde aranabilecek) müthiş bir açlık görüldü. 1875’te devlet iflas etti. **Rusya’yla yapılan savaş ve bunun sonunda imzalanan 1878 Berlin Antlaşması, özellikle Rusya, sarayın Ermenilerle ilgili uygulamalarını**

¹¹ Tabandaki en basit „solcu“, ya da „sağcı“ militanından Ergenekoncu gazetecilerine, „İlmiye, Seyfiye, Mülkiye, Kalemeye“ adlı Devlet sınıfının bugünkü uzantılarına kadar bunların hepsi bir sınıftır, yani, aynı sınıfın unsurlarıdır bunlar. Aralarındaki fraksiyon farklarını, bu fraksiyonlar arasındaki didişmeleri falan ayıklayın şöyle de bunların altında yatan öze bakın, Osmanlı devlet sınıfının DNA’ larını göreceksiniz orada...

gözetmek üzere Osmanlı devletinin içişlerine müdahale etme hakkını elde ettiğinden, bürokratları imparatorluğun dıştan parçalanması tehlikesine karşı uyandırmıştı. Yabancı borsaların, uluslararası fonların ve hatta savaşların Babıali'deki liberal iman beyanlarından ve genel olarak iyi hal ve tavırdan pek etkilenmeyen dışsal bir dinamiğe uyduğu apaçık ortadaydı. Batılılaşmacılar içinde daha iyimser olanları bile, Duyunu Umumiye İdaresi'nin Babıali'ye zorla kabul ettirilmesini kapitalizmin soğuk mantığının inkar edilemez bir tezahürü olarak görmeye başladılar"¹².

ABDÜLHAMİD VE DEVLET SINIFININ YENİ UNSURLARI OLARAK JÖNTÜRKLER

İşte Abdülhamid böyle bir ortamda başa geçti ve aşağı yukarı otuz yıl iktidarda kaldı. Şimdi, bu dönemi ve bu dönemin ürünü olan-onun amansız düşmanı Jöntürkleri kavrayabilmek için biraz Karpat hocaya dönelim ve onu dinleyelim:

“II.Abdülhamit 1876'da tahta çıktığı zaman, sosyal ve dini gruplar halinde, görüşleri ve çıkarları birbirinden ayrılmış olan Osmanlı toplumu farklı ideolojilerin doğumuna uygun bir duruma gelmiş bulunmaktaydı. İdeolojinin en göze çarpan yönü kişilerin ve grupların içinde buldukları sosyal, ekonomik ve siyasi durumu öznel olarak ele almalarıdır. Burada öznel teriminin anlamı kişinin ve grupların durumlarını ve çıkarlarını toplum içinde bizzat kendilerinin tarif ettikleri hak, adalet, mevki ve iktidara göre tayin etmeleridir... Bir ideoloji insanlar arasında en yaygın ortak değerlere, inançlara ve kültüre önem vererek, bu insanlar arasında bir dayanışma ve işbirliği kurmak gayesini güder. İslamiyet ise, bir din olduğu kadar bir kültür, medeniyet, içtimai nizam ve yaşayış şeklidir de. Böylece, Müslümanlar arasında mevcut ortak bağlar, yani ortak paylaşılan bir kültür, yaşayış biçimi, görüş ve değerler onların (dinsel biçim altındaki) ideolojilerinin temeli olmuştur. Bu şekilde bir ideoloji olarak İslamcılık cereyanı daha II.Abdülhamid doğmazdan evvel filizlenmeye başlamıştır. İslamcılık ideolojisinin esasını din teşkil etmekle beraber bu ideolojinin ana amacı dinsel olmayıp tamamıyla siyasi ve sosyaldır”...

“Eskiden İslam terimi yalnızca din ve ibadet anlamına geliyordu. Halbuki 19. Yüzyıl'da İslam terimi sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanları kapsayacak kadar genişleyerek, aynı kültürü ve değerleri paylaşan kimselere bir millet olarak bakmak gibi siyasi bir anlam da almış, İslamiyet milletin esası olmuştu. İslam milleti kavramını İslam ümmetiyle bir tutmak yanlıştır. Millet terimi siyasi, ümmet dini bir topluluğu ifade eder. Ümmet bir idealdir, millet siyasi bir gerçektir. Her ne kadar dini manada millet ile ümmet arasında benzerlik, hatta birlik görenler varsa da, tarihi bakımdan 19. Yüzyıl'da çağdaş, sosyal, ekonomik ve kültürel şartların yarattığı İslamcılık ideolojisi ve buradan kaynaklanan İslam milleti düşüncesi İslam dünyası içinde yepyeni bir gelişmeyi ifade etmektedir. Üstelik bu ideoloji masa başına oturmuş bir ideoloğun kaleminden çıkmamıştır. İslamcılık yavaş yavaş okul ve medreselerde, köy odalarında, mahalle toplantılarında, Mekke'ye giden hacılar arasında yapılan sonsuz sohbetler ve konuşmalarla, okumuşların bazıları arasında yavaş yavaş şekil alarak tam manasıyla halkçı bir nitelik kazanmıştır. Her ne kadar İslamcılık cereyanına Nakşibendi tarikatların katkısı önemliyse de, bu ideolojinin kökleri Müslüman halkın sinesine gömülüdür. İslamcılık cereyanını onu doğrudan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi şartlardan ayırarak tamamıyla dinsel bir cereyan olarak görmek Osmanlı tarihini inkar etmek demektir. Bu yaklaşım Avrupa düşünürlerine ve onları kaynak olarak alan Türk düşünürlerine mahsus bir yaklaşımdır”...

“Gerçi 1876'dan 1882'ye kadar Abdülhamid İslamcılık cereyanına pek önem vermemiştir. Fakat Mısır'ın İngiltere ve Tunus'un Fransa tarafından işgal

¹² a.g.e, s.68

edilmesi ve 1877-78 Savaşı ona kurtuluş yolunun Müslümanlar arasında kaynaşma ve dayanışmadan geçtiğini göstermiştir. İşte bu şartlar altında Abdülhamid hem İslamcılık cereyanının tam ideolojik-siyasi bir veche kazanmasını sağlamış, hem de bu tutumu dolayısıyla bir Osmanlı-Müslüman milletin ortaya çıkmasını sağlamıştır”.

Abdülhamid’in ana görüşü şuydu:

“Elde kalan Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan nüfusun ezici çoğunluğu Müslümandır. Hristiyan unsurlar Osmanlı camiasından ayrılarak kendi devletlerini kurmuşlar ve o devletlerde kendi din, dil ve geleneklerine göre bir yaşam kurmuşlardır. Mademki Hristiyan unsurlar geleneksel Osmanlı düzenini kendi milli ideolojileri uğruna bozmuşlardır, o halde Müslümanların da yaşadıkları topraklar üzerinde kendi kültürlerine, inançlarına ve geleneklerine göre bir hayat sürdürmeleri tabii haklarıdır. Görüldüğü gibi, Abdülhamid dini esas alan teokratik bir rejim düşünmemiş, ortak kültür ve değerleri paylaşan bir Müslüman milleti yaratmak yollarını aramıştır. Böylece Sultan Abdülhamid, Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez olarak modern anlamıyla ulus fikrini, İslam kültürüne dayanan bir siyasi ideoloji, yani İslamcılık vasıtasıyla gerçekleştirmenin yollarını aramıştır. Bu gayeyi gerçekleştirmek için de Abdülhamid Müslümanlar arasında birliği ve tesanüdü kurmak için, tüm Müslümanların ortak paylaştıkları inançlara, değerlere ve geleneklere öncelik vererek, dil, köken, sosyal farkları dikkate almamıştır”.

“Sultan Abdülhamid eski Osmanlı Devleti’nin İslami bir milli devlet haline gelmesini sağlamıştır. Ayrıca, Sultan Abdülhamid bu Müslüman milli devletin maddeten modern bir devlet haline gelmesini sağlamak için birçok olumlu teşebbüsleri de gerçekleştirmiştir. Tanzimatçılar, reform hareketi ile, geleneksel Osmanlı kurumları yerine rasgele Avrupa kurumları ikame ederek halkın gerçekten ihtiyacı olan tedbirlere yanaşmamışlardır. Sultan Abdülhamid ise, kurumlara ve halkın geleneklerine dokunmadan cemiyetin maddi varlığını kuvvetlendirecek teşebbüslere girişmiştir. Onun zamanında kurulan meslek okulları, yapılan tren ve karayolları, kurulan işletmeler ve birçok eser Osmanlı Devleti’ne gerçek manada çağdaş medeniyeti getiren teşebbüslerdir. Abdülhamid dış borçların bir kısmını ödemiş ve kalan borçları aynı seviyede tutarak başardığı işlerin birçoğunu iç kaynaklarla ödemiştir. Mesela, onun devrinde zirai üretim bir buçuk misline çıkmıştır”.

“Sultan Abdülhamid Osmanlı Devleti’nin değişen maddi, kültürel ve siyasi şartlarını göz önünde tutarak devletin ve hanedanın varlığını devam ettirmek için İslam kültürüne, geleneklerine ve inançlara dayanan, yani Osmanlı toplumunun özüne uygun bir ideolojiyle bir Osmanlı milleti yaratmak yollarını aramış ve bulmuştur”.

“Pan-İslamizm adı verilen İslamcılık cereyanı yeni siyasi bir ideoloji olarak Osmanlı Devleti’nin milli bir İslam devleti haline gelerek yaşamasını sağlamıştır. Sultan Abdülhamid, İslamcılığı, Osmanlı devlet sınırları içinde yaşayan Müslümanlar arasında siyasi birlik ve dayanışma kurmak için bir vasıta olarak kullanmıştır”¹³...

Abdülhamid okullar açıyor, yeni bir aydın tabakası yetiştirmek istiyor, ama onun açtığı okullardan mezun olanlar “Jöntürkler” olarak ona karşı mücadeleye girişiyorlardı! Neden?..

Çünkü yeni neslin paradigması farklıydı. Onlar, mezun oldukları okullardan sadece bir meslek öğrenerek çıkmıyorlardı. Bunun yanı sıra, farkında olmadan kendi kültürlerinin ne kadar “zavallı”, “Batı’nın-Batı kültürünün ne kadar üstün olduğunu” da

¹³ -Kemal Karpat, “Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma”, İmge Kitabevi Ankara

öğreniyorlardı. Yani, yeni neslin ideolojik dünyasının anahtarı Batı'nın elindeydi. Devlet artık bir kere kulvar-rotası değiştirmişti Abdülhamid bunun farkında değildi. O, Abdülhamid, sadece okullar açıp yeni-modern bir kadro yetiştirerek Devlet'in kurtarılabilirliğini sanıyordu. İşin öbür yanını hiç düşünmemişti. Düşünse de anlayamazdı ki zaten. Çünkü o da aynı sürecin bir ürünüydü. Onun vizyonu, varolanı (II.Mahmut'tan kalan mirası) İslam'la yoğurarak güçlendirmek-kurtarmaktı. Bu nedenle Abdülhamid hiçbir zaman bir Bismarck olamadı. Çünkü arkasında kendi kültürüyle yoğrulmuş asker-banker-junker temelli bir Müslüman orta sınıf-burjuva aydın kitlesi yoktu. Aydın olmanın yolunun Batı hayranlığından geçtiğini sanan, bu türden bir paradigmayla şekillenen bir nesildi varolan. İşte o bir avuç İttihatçıyı öne çıkaran çelişki budur. Ağaç tersten büyüyordu bizde! Kurt ağacı kemire kemire yok edecekti!..

Abdülhamid başka neler yapmıştı:

"-Abdülhamit döneminde posta ve telgraf teşkilatı oluşturulmuş, bunlar hızla devreye sokularak İmparatorluğun bir ucundan öbür ucuna ulaşacak haber akışını Devlet ecnebi postanelerin tekelinden kurtarıp kendi eline almayı başarmıştı. Telefon ise, Avrupa'da kullanılmaya başlandığı tarihten (1876) sadece 5 yıl sonra, yani 1881'de İstanbul'a getirilmiş ve sınırlı da olsa kullanılmaya başlanmıştı".

"-Sadrazam Küçük Said Paşa hatıratında 1879'dan sonra halkın da katılımıyla 5 bin km.yol yapıldığını yazmaktadır. 1895'de bugünkü TC sınırları içinde 10.160 km. şose yolu mevcuttu. Gümüşhane-Bayburt-Erzurum-Doğubeyazıt-İran kara yolu (1879) haricinde 12 bin km.lik bir güzergaha sahip Samsun-Bağdat şosesi 1895 yılına kadar tamamlanmıştı".

"-1876 yılında İstanbul'da sadece 6 tane ilkokul varken, 1886'ya kadar 44 yeni ilkokul kurulmuş görünüyor istatistiklerde (böylece toplam rakam 50'yi buluyordu). 1892-1893 istatistiklerinde ise 3057 yeni usulde kurulmuş okul bulunuyordu; oysa 1877'de bu rakam taş çatlasa 200'ü geçmiyordu. 1905-1906 öğretim yılında ise bu rakamın 3 kat yükselerek 9347'ye çıktığını görüyoruz. Bu durumda Abdülhamit devrinde yılda ortalama 400 yeni ilkokul açılmıştır ki, bu, gerçekten de o zamana göre bir rekordur. Ayrıca okullar açmak da yeterli değildi. Öğretmen açığını da gidermek gerekiyordu. Bu amaçla Abdülhamid döneminde pek çok vilayet merkezinde Darülmüalliminler (öğretmen okulları) ve kısa süreli kurslar açıldığını da görüyoruz. Abdülhamid'in ilk iktidar yılı olan 1876'da 250 küsür olan rüşdiye sayısı, 3 kattan fazla artarak, tahttan indirildiği tarihte 900 adete yükselmişti. Rüşdiyelerin sayısı da artıyor ve nitelikleri yükseltiyordu, ama bunlar sonuçta ilkokul ve ortaokul seviyesinde okullardı. Bir nevi lise eğitimi vermek için de ilk etapta 43 yerde idadiler açıldı. 1909'da bu idadilerin sayısı 109 olup, buralarda okuyan öğrenci sayısı da 20 bine çıkmıştı. 1868'de faaliyete geçmiş bulunan Galatasaray Sultanisi tepeden tırnağa yenilenmek suretiyle Galatasaray Mekteb-i Şahanesi adıyla yeniden öğrenime açıldı".

"-Modern üniversitelerin temellerini atmak da Abdülhamid devrine nasip olur. O, tahta çıkışının 25. yıldönümü yaklaşırken Darülfünun'un açılmasını ferman buyuruyordu. Bugünkü Deniz Harp Okulu'nun temeli olan Deniz Mühendislik Okulu, Gata'nın atası olan Askeri Tıp Okulu, Harp Okulları'nın temeli olan Mekteb-i Harbiye, Askeri Baytar Okulu, Kurmay Okulu, sonradan adı Siyasal Bilgiler Fakültesi olan Mekteb-i Mülkiye, bugünkü İstanbul Üniversitesi tıp fakültesinin çekirdeği olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Abdülhamid döneminde geliştirilen eğitim kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii bir de bu dönemde tasarlanıp açılan yüksek okullar vardır. Bunlar arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin temelini teşkil eden Mekteb-i Hukuk (1880), şimdi Ankara'ya taşınmış olan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi (1887), sonradan adı Yüksek Mühendis Mektebi olacak Hendese-i Mülkiye Mektebi, Osmanlı ve Cumhuriyet sanatkarlarının çoğunun bünyesinde yetiştiği Sanayi-i Nefise Mektebi (1882), yakın zamanlara kadar varlığını koruyan İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin çekirdeği olan Hamidiye Ticaret Mektebi (1884), Aşiret Mektebi (1892),

Bağcılık ve Aşçılık Okulu, Orman ve Madencilik Okulu, Polis Okulu gibi okullar zinciri kurulmuştur". (M.Armağan, Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı,s.232)

Şu son yüz yıllık tarihimiz entellektüel gelişim açısından o kadar sığ ki, serada yetiştirilmiş ürünlere benziyoruz hepimiz! Kemalist ideologlar nasıl düşünmemizi istemişlerse öyle düşünmüş, nasıl olmamızı istemişlerse hep öyle olmuşuz! Bu, "sol"umuz için de böyle, "sağ"ımız için de! Arada bir farklı düşünenler, uyarmak isteyenler de olmuş tabii, ama onlar hep görmezden gelinmişler, ya da yok farzedilmişler!..

"İlerici", Atatürkçü, ve de tabii "solcu", modern İttihatçı aydınların gözünde II.Abdülhamid "gericiliğin" sembolü olmuştur hep...

O, Osmanlı'nın son döneminin "despotu" "kızıl sultan"dır!.. Çünkü, "ilericilik" ve "gericiliğin" kültürel kodlara göre tanımlandığı bir ortamda, "batıcıların"-İttihatçıların, daha sonra da Kemalistlerin ve de "solcuların"- kendilerini "ilerici" olarak tanımlayabilmeleri için bir de "gericiye" ihtiyaçları olmuştur! Bizler, Cumhuriyet kuşakları böyle yetiştik hep. Batı kültürüyle yoğrulmuş kuşaklar olarak bir biz vardık, "Kemalistler", "ilericiler", "solcular", bir de bizim karşımızda olan ve ucu ta II.Abdülhamid'e kadar uzanan geleneksel kültürün temsilcileri "sağcılar"- "gericiler" vardı!..

Ama, işin ilginç yanı, bu rol dağılımının tek yanlı olmamasıdır! Kendilerine "gerici-sağcı" denilenler de zamanla bu rolü-geleneği benimsemişler, onlar da kendilerini kendi içlerinde İttihatçı ideolojinin baskı ve sindirme politikalarına reaksiyon olarak doğup büyüyen -"restorasyoncu" bir potansiyelle şekillenen- İslamcı bir ideojinin içine hapsedilmişlerdir!.. İşte içine hapsedildiğimiz -bizi "Beyaz ve Siyah Türkler" olarak bölen- o ideolojik kültürel hapisanelerin gerçekliği! Cumhuriyet kuşakları, tıpkı bozuk bir plak gibi, Osmanlı'nın son dönemine takılmış kalmış olarak böyle yetiştirildiler ve yaşadılar hep...

Lafı uzatmayalım! Devlet söz konusu olduğu zaman bir II.Mahmut'la, II. Abdülhamid arasında aslında pek fazla bir fark yoktur! Çünkü bunların her ikisi de Osmanlı padişahıdır sonunda ve ne yaptılarsa hep Devlet için, "Devleti kurtarmak için" yapmışlardır!..

Mesele nedir o halde?..

II.Mahmut, "modernleşmekten", "Batılılaşmaktan" kendi kültürünü, geleneksel yaşam bilgilerini bir tarafa bırakıp, bunun yerine başka-yabancı bir kültürü, onun yaşam bilgilerini ve biçimini geçirmeyi anlarken, diğeri, yani II.Abdülhamid geleneksel kültürü ve yaşam bilgilerini temel alarak bu zemin üzerinde Müslüman-Osmanlı kimliğine sahip vatandaşlardan oluşan yeni bir Osmanlı Devleti yaratmayı anlamaktadır. II.Mahmut'un Tanzimat'ı, gayrimüslim olsun Müslüman olsun "eşit" haklara sahip olan "Osmanlı" kimliğine sahip bireylerden oluşan bir Devlet yaratma peşindeyken, daha sonra gayrimüslimlerin ayrılma yoluna girmelerinden dolayı Müslümanlara yaklaşmak zorunda kalan Devlet, II.Abdülhamid döneminde bu konsepti "Müslüman-Osmanlı" kimliğine sahip vatandaşların Devleti şeklinde değiştirmiştir. Olay bundan ibarettir. Yani, ne öyle II.Mahmut "ilericidir", ne de Abdülhamid özel olarak "gerici"! Zamanın gereklerine göre Devlet gemisini yüzdürmeye çalışan aynı Devletçi geminin kaptanlarıdır bunlar. Tıpkı daha sonraki İttihatçılar ve Kemalistler gibi!..

Ha ama, gene de şöyle bir fark vardır aralarında!..

II.Mahmut, Tanzimat'la noktalanın “reformlara” varın süreçte, bir yandan Müslüman “mahalli liderleri” ve “orta sınıfı” asıp keserken, diğeri yandan da Batı'lı devletlerin ve gayrimüslim kesimlerin desteğıyle Devleti güçlendirmeye, onu tekrar eski güçlü güzel günlerine döndürmeye çalışmıştır. II.Abdülhamid ise, Devleti Müslüman Osmanlı bir zemine çekerek onu henüz daha doğru dürüst gelişme olanağını bulamamış durumda olan sanal bir Müslüman orta sınıfa dayamaya çalışır. Mesele budur...

II. Abdülhamid, daha sonra Anayasayı ortadan kaldırarak orta sınıfları karşısına alırken bile, izlediğı bu politikayla Müslüman orta sınıflara göz kırpmakta, “ben aslında sizden yanayım, ne lüzum var öyle anayasaya falan, bakın, işin içine anayasa girince orada gayrimüslimlere de söz hakkı vermek gerekiyor, ama böylesi sizin için de daha iyi” demektedir!..

Sultan'ın -II.Abdülhamid'in- bu politikası bir yere kadar başarılı olur aslında. Eğer işin içinde dış faktör olmasaydı, belki Osmanlı da bu politikayla Rus-Japon deneylerinde olduğu türden bir gelişme süreci içine girebilirdi! Ama olmadı. Çünkü o dönemde dış dinamik Osmanlı'ya farklı koşullar dayatıyordu. Ve de bu koşullar içerde de gayrimüslim kesimde rezonans buluyordu.

İşte, “Jöntürkler” adı altında yeni tipten Devletçi bir aydın tipinin ortaya çıkmasına neden olan ortam ve koşullar bunlardır...

Şimdi sözü Çağlar Keyder hocaya bırakıyorum. Onun bu konudaki değerlendirmelerine aynen katıldığım için alıntıyı uzun tutmakta bir mahzur görmedim...

“Abdülhamit döneminde (1876-1909), iktidarın Babıali'deki daha özerk bürokratlardan Saray memurlarına geçmesinin bir sonucu olarak, batılılaşma yanlılarının birinci kuşağının rolü sona erdi. Yeni Padişah ve yeniden güçlenen Saray memurları devlet yönetiminde denge politikası uygularken, zamanın gereklerine uygun biçimde Batı'ya belli bir şüpheyle yaklaşıyorlardı. Çünkü, İngiltere artık Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü desteklememekteydi. Ayrıca, 1880'lere gelindiğinde imparatorluğun çeşitli bölgeleri yoğun emperyalist rekabetin hedefi olmuştu. İngiliz hegemonyasındaki görece gerileme sonucu bütün dünyada görülen toprak ve nüfuz elde etme yarışı, Babıali'den diplomatik yollarla imtiyaz koparma biçiminde yansımıştı. Saray bu rekabet karşısında esas olarak muhafazakar taktikler izledi. Bu taktikler, geleneksel düzenin toplumsal boyutlarından bazılarını yeniden kurarken, İmparatorluğun bütünlüğünü korumaya yönelikti. **İmparatorluğun toprak bütünlüğünü korumaya yönelik çabalar başarılı olmadı; ama bürokrasi içinde, açıkça restorasyoncu bir program arayışı içinde olan ve geleneksel düzeni yüceltmek için İslamiyet'i toparlayıcı bir güç olarak gören yeni bir fraksiyon ortaya çıktı. Batılılaşmaya daha az eleştirel gözle bakanlar bu restorasyon projesinin dışında tutuldu. Gözden düşen bu kesimin bir dönüşüme uğramasıyla da daha radikal bir grup olan Jöntürkler ortaya çıktı. İttihat ve Terakki'nin gelecekteki kadrosunu oluşturacak bu kesimin modernleşme karşısındaki tavırları çok daha nüanslı bir gelişme gösterdi. Öte yandan, restorasyoncu saray kadroları ve Padişah, kitleler üzerinde yaklaşık yarım yüzyıldır hiçbir yönetimin sağlayamadığı bir ideolojik başarı elde etti. Bu başarının bir nedeni, iktisadi dönüşümlerin esas olarak durağan olan düzeni bozmuş olmasıydı. Üstelik şehir küçük burjuvazisi alelacele aktarılan meşrutiyet ve eşitlik ilkelerine ısınmamıştı; onların gözünde bu ilkeler ticaret çevrelerinin (ve gayrimüslimlerin) acil ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Bu şartlar altında, yukarıdan aşağıya yayılan ve dini gerekçelerle de desteklenen muhafazakarlığın güven tazeleyici olduğu düşünülebilir. Bu durum, halk arasında bugüne kadar devam eden ve başka şekilde açıklanması güç olan Abdülhamit sevgisini de açıklar”.**

“Abdülhamid döneminin muhafazakarlığı, dünya kapitalizminin krize girdiği bir dönemde zaman kazanmaya yönelik ve esas olarak palyatif bir çare olarak görülebilir. Öte yandan Jöntürk eylemciliğinde doruğuna ulaşan ve siyasi sistemi değiştirme isteğine dayanan tepki akımı da bürokrasi saflarında güçlü bir desteğe sahipti. Bu akım, iktidardaki muhafazakar kanada karşı olan reformcu bürokrasinin daha önceki konumunun evrimleşmesiyle ortaya çıkmıştı. Bunların eylemciliği, Fransız Comtecular’ıyla ilişki yoluyla edinilen radikal bir “pozitivizmden” kaynaklanıyordu. Bunlar da birçok aydın hareketinde olduğu gibi “toplumsal mühendislik” anlayışını paylaşıyorlardı. Ancak, bunların İmparatorluğun sorunlarını kavrayışları, ne toplumsal yapının analizine ne de emperyalizmin mekanizmalarının incelenmesine dayanıyordu. Bunun yerine, doğru dürüst tanımlanmamış bir iktisadi bağımsızlık özlemi ve mutlakiyetçilik aleyhtarı söylemleri vardı. Bunların anti mutlakiyetçilik anlayışları Avrupa’daki demokratlara hitap ettiği kadar, birliğini gevşek bir federasyon biçiminde sürdüreceği bir imparatorlukta nüfuz alanları kurmayı amaçlayan Büyük Devletler’in politikalarıyla bile bağdaşabilecek bir platformdu. Bu çakışmalar Jöntürklerin-iktidara gelmeden önce- Avrupa (entellektüel ve resmi) kamuoyunda sahip oldukları büyük itibarı açıklar”.

“Jöntürk hareketinin entellektüel bileşiminin bir başka yönü de, eylemciliğini geri kalmışlığı yenme arzusuyla beslemesiydi. Yüzyıl’ın ortasından beri, Orta Avrupa ve İtalyan kökenli radikaller arasında neo-merkantilist bir “milli ekonomi” platformu revaçtaydı. Almanya’da benimsenen Listçi doktrine göre, “milli ekonomi” düşüncesi, kendisini dünya sahnesine hazırlayan milli burjuvazilere bir program sağlayabilirdi. Aynı şekilde, İtalya’da da geri kalmışlık öncelikle teknolojik gelişmeyi yakalama sorunu olarak görülüyordu. Fakat Jöntürklerin toplumsal yapıdaki yeri Almanya ve İtalya’daki Listçi doktrinin taraftarlarınıninkinden çok farklıydı. Jöntürkler, çıkarları himaye altında bir iç pazarın kurulmasını gerektiren ve siyasi yapıyı etkilemeyi amaçlayan bir toplumsal grup adına konuşuyorlardı; devlet mekanizmasını bizzat ele geçirecek bir konumdaydılar. Osmanlı İmparatorluğu’nda, milli ekonominin kurulması çıkarlarına uygun düşen bir sanayi burjuvazisi henüz yoktu. Ne var ki, devlet mekanizması ele geçirildiğinde, bu güçlü konum, burjuvazi yerine geçebilecek ayrıcalıklı bir grup oluşturmakta kullanılabilirdi. Devletin toplumsal yapıdaki ayrıcalıklı yerini korumak için devleti ele geçirmek ve savunmak öncelikli bir önem taşıyordu. Devlet yapısal hakimiyetini kaybettiği taktirde, bürokrasi imparatorluğu kurtaracak bir konumda bulunamayacaktı, ayrıca kendi sınıf çıkarlarını da koruyamayacaktı”.

“Gerçekte, Jöntürk düşüncesinin ön planında bir iktisadi program değil, “devleti kurtarmayı” amaçlayan bir siyasi eylemcilik yer alıyordu. İmparatorluğun yavaş yavaş ve aman vermez bir biçimde parçalandığını, çeşitli milliyetçi ayrılık hareketlerinin her geçen gün başarı kazandığını ve Duyunu Umumiye’nin vesayeti altındaki Babıali’nin gitgide elinin kolunun bağlandığını gören Jöntürklerin başlıca kaygısı, Osmanlı Devleti’nin özerkliğini ve coğrafi bütünlüğünü yeniden kurmaktı. Böylece “devleti kurtarmak”, geleneksel düzeni bürokrasinin ayrıcalıklı konumunu değiştirmeden korumanın sembolik formülü oldu. Ama bu kaygı beraberinde siyasi parçalanmaya ve iktisadi bağımlılığa ilişkin bir analizi getirmedi. Avrupa etkisi ve varlığı yalnızca siyasi düzeyde yorumlandı ve bu düzeyde de Avrupa kamuoyunun istibdadı ve padişahın baskılarını lanetlemeye hazır olması nedeniyle olumlu biçimde değerlendirildi. Bu nedenle, Jöntürkler ile Meiji restorasyoncuları arasında kurulan paralellik genellikle geçerli değildir. Meijiler, devleti ele geçirirken ekonomiye yeni bir yapı vermek amacını ön planda tutuyorlardı. Böylece bir amaç-araç senaryosuna daha yakındılar. Jöntürkler ise, teşhis edebildikleri hastalıklara çare olarak idari reform önerirken, hem hastalığın, hem de tedavinin iktisadi yönlerinden habersizdiler”.

“Jöntürk hareketi, Batılı devletlerin Osmanlı ekonomisiyle ilişkilerinin arttığı bir dönemde başlamıştı. Bu artış, dünya ekonomisindeki canlanmadan ve ticaret hacminin büyümesinden kaynaklanıyordu. Büyük devletler arasındaki nüfuz mücadelesi ise her

alandanda sürüyordu. Bütün büyük devletler Osmanlı mozayığı içinde kendi himayeleri altında gruplar oluşturma peşindeydiler. Her biri, bölgesel ve etnik farklılaşma temelinde okullar, kültür merkezleri, misyonlar ve hastaneler kuruyordu. Sonuçta, aralarındaki rekabet doğal olarak şiddetlendi”.

“Milli ve etnik bilinç ile eğitim düzeyi arasında dolaysız bir ilişkinin olduğu söylenebilir; yeni kültürel ortam içinde çeşitli azınlık grupları kendi farklılıklarını ve ayrılıkçı eylemciliği keşfettiler. Osmanlılar’ın Rusya’ya yenilmesinin ardından imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı hükümetinin Rusya’nın gözetimi altında Ermeni nüfusa dini eşitlik ve yurttaşlık haklarında eşitlik vereceği şeklindeki meşhur maddesi yoluyla büyük devletlerin azınlık işlerine müdahalesini resmileştirmişti. 19. Yüzyıl’ın sonuna doğru Ruslar siyasi düzeyde, Amerikalılar ise kültürel düzeyde, Ermeniler’le yeni ilişkiler kurmuşlardı. Katolik azınlıklar Fransa’nın himayesi altındaydı. Rumlar, Avrupa’daki siyasal duruma bağlı olarak, hem İngiltere’ye hem de Fransa’ya yakındılar. Üstelik bağımsız bir Yunan devleti vardı ve İmparatorluğun Rum nüfusunun Yunanistan ile ilişkisi söz konusuydu. Sahneye Almanlar girdiğinde ayrıcalıklı bir ilişki için geride kalan tek aday Müslümanlardı”.

“Osmanlı Padişahı yeni Alman devletine sempati ve ümitle bakıyordu. Almanya’nın hiçbir müslüman sömürgesinin olmaması nedeniyle sicili temiz olan Kayzer, Abdülhamit’in İslamcı politikasını destekliyordu. Öte yandan Alman iş çevrelerinin gözünde Osmanlı İmparatorluğu bağımlı bir bölge için mükemmel özellikler taşıyordu: Coğrafi olarak yakındı, tarımsal toprakları ve kaynakları zengindi, nüfusu azdı.1888’de Deutsche Bank’ın Anadolu demiryolu imtiyazını almasından sonra, demiryolunun erişilir kıldığı tarımsal topraklara Alman göçmenlerinin yerleştirilmesini öngören bir sürü kolonizasyon planı yapılmıştı. Bu planlar gerçekleşmediyse de siyasi ilişkiler hızla gelişti ve 1898’de bir “tanıtma” turuna çıkan Kayzer kendisinin (ve Almanya’nın), “dünyadaki 300 milyon Müslüman’ın ve onların Halife’si olan padişahın en yakın dostu” olduğunu ilan etti”.

“İktisadi ilişkiler ise daha yavaş ilerledi; Deutsche Bank’ın Alman doğrudan yatırımlarında aracılık etmesi, Almanya’nın İmparatorluk içindeki iktisadi varlığının artmasına katkıda bulduysa da, yatırımda ve ticarete Fransızlar’ın ve İngilizler’in ağırlığını dengelemeye yetmedi. Bununla birlikte, 1889 ile 1913 arasında Osmanlı dış ticaretinde Fransa’nın payı yüzde 17 den yüzde 12,5’a, İngiltere’nin payı ise yüzde 37’den yüzde 20’ye düştü. Almanya’nın payı ise yüzde 1,8’den yüzde 9,3’e çıktı. Aynı dönemde Alman sermayesinin doğrudan yatırımlar içindeki payı yüzde 20’den yüzde 30’a, Fransızlar’ın payı yüzde 40’tan yüzde 45’e çıktı. İngiltere’nin payı ise yüzde 23’ten yüzde 13’e düştü. Demiryolu yapımı imtiyazları ve Anadolu’nun en geniş tarımsal bölgelerinden birine sulama yatırımı yapma planı (imtiyazı 1907’de alınan Konya sulaması), Alman mali sermayesinin, Anadolu’nun sanayileşmiş Almanya’ya hammadde ve yiyecek sağlamasını öngören uzun vadeli bir iş bölümü planlamasına giriştiğini gösterir. Ege kıyısındaki İngiliz yatırımları mevcut üretimi değerlendirirken ve diğer İngiliz ve Fransız yatırımlarında uzun vadeli amaçlar pek önemli yer tutmazken, Alman sermayesi bilinçli olarak uzun yıllar sonra getiri sağlayacak ve ülkenin ticaret potansiyelinin niteliğini değiştirecek projelere girişmişti. Ticaret şirketleri biçimindeki tamamlayıcı girişim demiryollarıyla taşınacak tarımsal üretimi arttırmaya yönelikti. Örneğin Anatolische Industrie und Handelsgesellschaft, Anadolu Demiryolu çevresinde yerleşenlere krediyle satmak üzere tarım makineleri ithal ediyordu. Çukurova’da bu şirketle aynı işi yapan Deutsche Levantenische Baumwollgesellschaft üreticileri eğitmek, örneğin çiftlikler kurmak ve tarımsal üretimi modernize etmek amacıyla kampanyalar başlatmıştı. Mali sermayenin güdümü altında gerçekleşen Alman sermayesinin meşhur özellikleri, kolları her yere uzanan Deutsche Bank’ın yönlendirdiği Alman yatırım ağına yansımıştı. Böylesine kapsamlı bir yatırım ağının varlığı, Alman yatırımcıların Fransız ve İngiliz ticaret şirketlerine aracılık eden yerli tüccarı atlayarak dolaysız üreticilerle doğrudan ilişkiye geçmelerini sağlayacaktı.

Bu şekilde Alman yatırımcıların ve temsilcilerin Müslüman köylü nüfusla doğrudan ilişki kurması daha muhtemeldi, bu ise Kayzer ile Padişah arasındaki karşılıklı anlayışın tabanını oluşturacaktı. Aynı şekilde bu ilişkiler Alman hükümetinin İmparatorluğun bütünlüğünü destekleme, yani merkezi güçlendirme gerekçelerini arttıracaktı”.

“Biraz farklı bir yorumla, büyük devletler arasındaki zımnî pazarlıkta Almanya’nın kozunu, Araplar dışındaki Müslüman nüfusu barındıran, Anadolu üzerine oynamış olduğu ileri sürülebilir. Ama bu görüş, İngiltere ve Fransa’nın kendi nüfuz alanları olarak Türk olmayan bölgeleri önceden belirlemiş oldukları varsayımına dayanır. Savaşın hemen öncesinde büyük devletler arasında böylesine uyumlu bir ilişki bulunmadığı açık, ayrıca nüfuz alanlarıyla ilgili projelerin birbiriyle çatıştığını da biliyoruz. Fransa ve İngiltere 1870’lerden beri gittikçe artan bir biçimde İmparatorluğu parçalama eğilimi içinde görülürken, Alman politikalarını İmparatorluğu Alman himayesi altında olduğu gibi koruma niyetine bağlamak daha inanılır görünmekteydi”.

“Devletler arası düzendeki yeni saflaşma, Jöntürklere gerek iktidara gelmeden önce, gerek sonra belirli bir hareket alanı sağladı. 1908’den önce, Jöntürkler Fransız ve İngiliz hükümetlerinin ve genel olarak Avrupa kamuoyunun gözünde müstebit bir padişahtan kurtulma vaadini temsil ediyorlardı. 1838-1876 döneminin reformizmini sürdürecekleri gibi, anayasayı yeniden yürürlüğe koyacaklar, devleti laikleştirecekler ve Hristiyan azınlıklara tanınan eşitliğin kapsamını genişleteceklerdi. Osmanlılık platformları, genellikle zayıf merkezli bir federalizm olarak yorumlanıyordu. Padişah yönetiminin keyfi baskıları karşısında Jöntürkler özgürlük ve ilerlemenin bayraktarları olarak görülüyorlardı. Kuşkusuz bu değerlendirmede Hristiyan azınlıkların, İngilizler’in ve hükümetlerinin ve Jöntürk hareketinin çıkarlarının birbirine denk düşmesinin payı büyüktü. 1908’de Padişah, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne boyun eğmek zorunda kaldığında, bu değişiklik Avrupa kamuoyunda Alman yanlısı İslamcılığın yenilgisi olarak görülmüştü. Gerçekte de İttihatçılar İngiliz yanlısı olduklarını saklamıyorlardı. Yüksek devlet mevkilerine İngiliz yanlısı memurları getirmeleri ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile müttefiki Almanya’ya karşı İngiltere ile ittifaka girmeyi istemeleri bunu açıkça ortaya koymuştu. İngiltere yanlısı bu duygu, savaşın başlamasına kadar devam edebildi. Ama, İttihat ve Terakki önderleri İngiltere’nin (ve Fransa’nın) aleyhte politikalarından sürekli hayal kırıklığına uğradılar. İttihatçılar’ın düşünceleri, İngiliz sefaretinin desteklediğinden şüphelenilen 1909’daki 31 Mart olayıyla değişmeye başladı ve bu değişme Babıali’nin Paris ve Londra’da borç alma teşebbüsünün başarısızlığa uğramasıyla devam etti. Bulgaristan ve Yunanistan, İmparatorluğun Avrupa’daki topraklarına saldırdığında İngiliz hükümeti katı bir tarafsızlık politikası güttü ve İstanbul hükümetinin Üçlü İtilaf’a katılmak için art arda yaptığı teşebbüsler, İngiltere ve Fransa’nın bu ittifakın Almanya’nın gözünde bir savaş nedeni oluşturacağı yolundaki düşüncesinden ötürü geri çevrildi. Tarafsızlığın gittikçe imkansız hale geldiği bir dünyada İttihat ve Terakki hükümetinin İttifak Devletleri’ne katılmaktan başka çaresi yok gibiydi”.

“Savaş beklentisiyle yapılan ittifakların aynı zamanda savaş sonrası dünyayla ilgili olarak birbiriyle çatışan projeleri yansıttığı da unutulmamalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nun Alman planlarındaki yeri, Jöntürklerin devleti kurtarma ve imparatorluğun bütünlüğünü koruma isteğine epeyce denk düşüyordu. 1909’da Abdülhamit’in tahttan indirilmesinden sonra, devletin otoritesini yeniden kurmaya yönelik reformların, Hristiyan azınlıkların gitgide daha ayrılıkçı bir nitelik kazanan özlemleriyle çelişeceği belli olmuştu. Önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna ve Hersek’i ilhakıyla, sonra da Trablus’a İtalyan saldırısı ve Balkan savaşlarıyla karşı karşıya kalan İttihatçılar, daha güçlü ayrılıkçı hareketlere yol açabilecek reformları sürdürmek yerine, merkezi güçlendirmeye yöneldiler. İmparatorluğa ilişkin Alman politikası, sırf imparatorluğun bütünlüğünü koruma açısından değil, aynı zamanda İngilizler’in ve Fransızlar’ın Arap vilayetlerine ilişkin

planlarını ve Rusya'nın Doğu Anadolu'da kendi himayesinde bir Ermeni devleti kurma projesini bozmak için bir taktik olarak bu perspektifi desteklemekteydi. Özetle, emperyalistler arasındaki rekabet ve Almanya'nın imparatorluktaki iktisadi varlığının güçlenmesi, Jöntürkler'in Almanya'yla ittifakını belirledi ve İmparatorluğun parçalanmasını geçici olarak durdurdu”.

“İttihat ve Terakki önderleri bürokrat olmalarına, eğitilmiş ve aydın bir kadroyu temsil etmelerine karşın, birdenbire ele geçirdikleri iktidar için hazır değillerdi. Bu nedenle, olaylar karşısında epeyce hızlı bir değişim ve evrim gösterdiler. İktidara geldiklerinde esas çabaları devlet otoritesini güçlendirmeye yönelmişti. Bu kaygı, uyguladıkları politikalarının başlıca kaynağını oluşturdu. Fakat bu politikaların formülasyonunu ideolojik bir tutarlılık değil, ısrarla üzerinde durulan hedef biçimlendiriyordu. Bu, devleti kurtarma hedefini destekleyecek ideoloji ise, imparatorluğun içinde bulunduğu maddi şartların etkileşiminden doğduğundan, önemli bir ölçüde tesadüfiydi. Nitekim “devleti kurtarma” fikri 1908 ile 1918 arasında çeşitli birleştirici ideolojilerin ardına gizlenmiştir. Daha önce sözü edildiği gibi, İttihatçılar başlangıçta ülkenin çeşitli etnik ve dini grupları arasında eşitlik ve federasyon amacını güden Osmanlılar olarak görünüyordular. Osmanlıcılığın bu safdil biçimi, ayrılıkçılık gerçeğiyle ve (görünüşte yabancıların ve azınlıkların çıkarlarını korumaya yönelik) Avrupa müdahalesi karşısında hükümetin çaresizliğiyle karşılaşır karşılaşmaz sona erdi. Örneğin eğitim ve öğretim dili alanında uygulama birliği kurmayı amaçlayan politikalar, kapitülasyonlar ve 19. Yüzyıl'ın sonlarında yapılan antlaşmaların kendilerine verdiği hakları ileri süren Avrupa devletleri büyükelçiliklerince engellenmişti. Devlet gelirlerinin yetersizliği nedeniyle idari reform sınırlı kalmış; bu yetersizlik, hem gümrük resmi toplanamamasından ve yabancıardan vergi alınamamasından, hem de gelirlerin yaklaşık üçte birinin Duyunu Umumiye'ye bırakılması zorunluluğundan kaynaklanıyordu. İttihatçıların Avrupa devlet anlayışına dayalı siyasal bir birim kurma hedefi, esinlendikleri Avrupalı devlet adamlarınca engelleniyordu. Giderek bütün bu engeller İmparatorluğun toplumsal heterojenliğinin uzantıları, ya da, başka bir deyişle Hristiyan azınlıklarla birarada yaşamanın sonuçları olarak görülmeye başlandı”¹⁴.

1908'İN LIBERAL JÖNTÜRKLER'İNDEN DEVLETİ TÜRKLEŞTİRMEYE ÇALIŞAN İTTİHATÇILARA...

Daha başka bir deyişle, İttihatçı liberalizmden İttihatçı jakobenliğe!..

24 Temmuz 1908'de İstanbul ve İmparatorluğun büyük şehirleri sevinç içinde “Abdülhamid despotluğunun” sona erdiğini öğreniyordu. Yollarda, sokaklarda çarpıcı sahneler söz konusuydu. Bütün cemaatlerden insanlar, Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Türkler, Arnavutlar birbirlerini kutluyorlar, sarmaş dolaş oluyorlardı. Kimi Arap kentleri gibi coşkunun görülmediği yerlerde ise komite görevlileri sevinç gösterileri organize etmekle meşguldüler. Bütün umutlar gerçekleşiyor gibiydi. Enver bile, “hasta adamı iyileştirdik” diyordu! Abdülhamid de, 1876 Anayasa'sını tekrar yürürlüğe koyduğunu ilan etmişti...

İnsanlar tam, şimdi bundan sonra ne olacak diye birbirlerine bakarlarken, 5 Ekim günü (yani “devrimden” iki ay kadar sonra) birden Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği haberiyle sarsıldılar, ertesi gün de Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i kendisine kattığını açıklıyordu. Girit ise artık Yunanistan'a bağlı olacağını ilan etmişti! Çok ilginç bir durumdu bu! Müslüman olsun gayrimüslim olsun, bütün Osmanlılar'ın birliği ve eşitliği için yola çıkan “devrimciler” tam zafere ulaşıldığı anda bir de bakıyorlardı ki Devlet dağılmaya başlıyordu! E, o zaman, Müslüman milliyetçiliği yaparak gayrimüslimleri dışlıyor ve Devleti parçalanmaya götürüyor diye

¹⁴ Çağlar Keyder, „Türkiye’de Devlet ve Sınıflar“, İletişim Yayınları,s.70..

Abdülhamid'e niye karşı çıkmışlardı ki onlar! Abdülhamid döneminde bile, otuz yıl boyunca Devet bu kadar fazla bir toprak kaybına uğramamıştı!..

Jöntürklerin "Osmanlılık" ideali daha işin başında büyük bir darbe yiyordu. Abdülhamid'in "Müslüman milliyetçiliğinin" de bir çözüm olmadığı otuz yıl boyunca görüldüğüne göre, şimdi Osmanlılık idealinin de artık bir işe yaramadığı ortaya çıkarsa o zaman ne olacaktı? İşte, "Devleti Türkleştirmek", "Türkleştirerek kurtarmak" düşüncesi bu paradoksun ürünüdür. Tabi bu yöndeki düşünceler öyle bir günde ortaya çıkıvermemiştir. Ama, bundan sonraki süreç adım adım bu yönde gelişmeye başlayacaktır.

Devleti temel alarak yola çıktığınız zaman iki alternatif vardı önünüzde: Ya, Prens Sabahaddin gibi gayrimüslimlerle birlikte, onlara özerklik de tanıyarak bir yeniden yapılanmadan yana olacaktınız, ya da onların dışında bir çözüme yönelecektiniz. Ama bu ikinci durumda da gene iki çözüm yolu vardı önünüzde. Birincisi, Müslüman Osmanlı milliyetçiliği idi. Gayrimüslimlerin ayrılıkçı eğilimlerinin ortaya çıkmasından sonra, ne varsa gene Müslümanlardan var, hiç olmazsa Devletin diğer Müslüman bölgelerini elde tutalım diyerekten Abdülhamid zaten otuz yıldır bu politikayı uygulamaya çalışmıştı. 1908'e çıkan yol böyle bir süreşten geliyordu. Ne olacaktı yani, tekrar Abdülhamid'e biad mı edilecekti! Bu mümkün değildi! İkincisi ise Türklüğe sarılmaktı, Devleti Türkleştirerek kurtarmaya çalışmaktı.

İşte bu ideolojik çıkmaz, bu kimlik bunalımıdır ki, İttihatçıları her geçen gün daha çok Türk olmaya, Türklük bilincini keşfetmeye yöneltmiştir. Başka yolu yoktu bu işin, Batı'da nasıl olmuşsa, diğer gayrimüslimler nasıl kendi etnik kimliklerini temel alarak bu zemin üzerinde milli bir politika geliştirmeye yönelmişlerse, Türkler de "titreyip kendine dönmeli", Devlet'e sahip çıkarak kendi yollarını belirlemeliydiler. İşte, İttihatçıların Devlet'i -Osmanlı Devleti'ni- Türkleştirerek kurtarma düşüncesinin, politikasının özü budur.

Burada şöyle bir soru geliyor insanın aklına: Peki işin buraya varacağı daha önceden (1908 öncesinden) belli değil miydi, nasıl oldu da bu kadar farklı düşüncelere sahip olan bu insanlar (Rumlar, Ermeniler, Arnavutlar, Araplar, Türkler) yıllarca "Abdülhamid diktatörlüğüne" karşı omuz omuza birlikte mücadele edebilmişlerdi! Bunlar "devrimden" sonra ne yapacaklarını, nasıl bir Devlet-Osmanlı düşündüklerini kendi aralarında hiç konuşuyorlar mıydı?..

İnsan şöyle geriye doğru bakınca şaşırıyor; örneğin, daha sonra en katı Ermeni düşmanı haline gelen o İttihatçıları nasıl oluyordu da 1908'den önce Ermeni örgütleriyle omuz omuza mücadele edebiliyorlardı. Neydi bu işin sırrı!.

Tarihte olanlar o an -o dönemde- olması gerekenlerdir. Yani niye öyle oldu, öyle değil de böyle olsaydı olmaz tarihin karşısında! Olanların neden öyle olduğunu açıklarsın, onlardan dersler çıkarırsın biter! Çünkü tarihi değiştiremezsin. Belirli objektif şartlar belirli olayların maddi temelini yaratınca, daha sonra bunun subjektif koşulları da oluşuyor ve tarih dediğin şey ortaya çıkıyor...

1908'i yaratan güçler arasında durumu en karmaşık görünen grup Jöntürkler'dir-İttihatçıları'dır...

Çünkü, diğer gayrimüslim "devrimci" grupların herbirinin belirli bir ideolojisi ve buna uygun politikası vardı. Bunların bir kısmı ayrılmayı, bir kısmı da (en azından ilk aşamada) özerk bir yönetime sahip olarak Osmanlı'nın içinde kalmayı düşünüyorlardı. Belki bunlar da sonra ayrılmaya karar vereceklerdi, bu bilinemez.

İttihatçılar'ın ise bir tek şey vardı kafalarında: Devleti kurtarmak! Zaten bu yüzden, İttihat-Birlik ve Terakki-İlerleme ismini almışlardı. Burada en önemli vurgu "ittihat"-birlik kavramına ilişkindir! "Birlikten" anlaşılan ise, tabii ki Devlet'in birliğidir.

Aslında, 1908 öncesinin gayrimüslim devrimci grupları da birliğe karşı değillerdi. Ama onların "birlik" anlayışıyla İttihatçıların "birlik" anlayışı farklı idi. Onlar "birlik" deyince bundan, her şeyden önce, kendi özerkliklerini-öz yönetimlerini anlıyorlardı. İç işlerinde bağımsız olacaklardı yani. Daha sonrası ise bilinemezdi, bu hoşlarına gitmezse belki ilerde ayrılmayı da talep edebilirlerdi (zaten bir kısmı daha şimdiden bu düşüncededeydi). Bu da onların "haklıydı" zaten. Onların birlik anlayışının temeli bu tür bir "ulusal özgürlüğe" dayanıyordu. Çok uluslu-çok dinli bir devlet ancak bu türden "federal bir birlik" olabilirdi. Ama bu konu o zaman (1908 öncesinde) onların aralarında bu kadar net bir şekilde tartışılmıyordu. Çünkü bu ileriki bir hedefti. Önce ortak düşman "Abdülhamid diktatörlüğüne" karşı birlikte mücadele edilmeliydi. Daha sonra tartışılması gerekirdi bu türden şeylerin. Yoksa ortak hedefe zarar verebilirdi bu! İşte 1908'e böyle gelindi. İlk günlerde herkes birbiriyle kucaklaştı, barıştı. Genel af ilan edilip bütün siyasi mahkumlar serbest bırakıldı, sokaklarda özgürlük şarkıları söylendi. Müslim-gayrimüslim bütün Osmanlılar'ın birliğinden bahsedildi. Ama daha sonra, "şimdi ne olacak, haydi bakalım" denilince işler değişti ve herkes ayrı baş çekmeye başladı.

Burada akla gelen bir başka soru da şudur: Peki eğer, devrimden sonra İttihatçılar değil de Prens Sebahaddin'in grubu etkili olsaydı ne olurdu?..

Çünkü Prens'in düşünceleriyle gayrimüslimlerin düşünceleri uyum içinde görünüyordu. Prens, gayrimüslimlerin özyönetimini kabul ediyordu. Yani bir tür federal Osmanlı'ya evet demişti. Bu durumda ne olurdu, mümkün müydü böyle bir gelişme?..

Prens Sabahaddin...

"Prens Sabahaddin imparatorluğun problemlerini çözüme kavuşturabilmek için hararetli bir arayış içine girmişti. Frederic Le Play'in eserlerini okumuş, aile, din ve özel mülkiyet gibi konularda ondan etkilenmişti. Elisee Reclus'un muazzam eseri "Nouvelle Geographie Universelle" ise hayal dünyasını daha da geliştirmiş ve en nihayetinde Edmond Demolins'in "A quoi tient la muperiorite des Anglo-Saxons" adlı eseri eline geçtiğinde ise kendisine çıkış yolu göstermesi konusunda Tanrı'ya yapmış olduğu tüm duaların kabul edildiğini hissetmişti. İlk kez 1897 yılında yayınlanmış bu eser Fransa'da ve biraz daha dar çerçevede de olsa İngiltere'de etkilerini hemen hissettirmiş ve kısa bir sürede her iki ülkede de oldukça fazla baskı yapmıştı. Le Play'in talebelerinden sayılan Demolins bu eserinde, Anglosakson ülkelerdeki eğitimin Fransa'dakinin aksine devlet kadrolarına tektipleştirilmiş memurlar yetiştirmekten ziyade hayatta karşılaşılabilecek her türlü problemin üstesinden gelebilecek girişimci fertler yetiştirdiğini iddia etmekteydi.

Fransız Demolins'in düşüncesi "bireysel teşebbüse göre eğitilmemiş, Komünizm formasyonuna sahip ve şahsından ziyade topluma güvenen" örnekler verirken, Anglosaksonlar "ferdiyetçi düşünceyi esas almışlar, buna göre de bireyler kolektivism karşısında bağımsızlıklarını koruyabilmişler ve kendi gayretleri ile bireysel hareketliliği öncülleyerek ilerlemişlerdir".

Bu düşünce çizgisini bir adım daha öteye taşıyan Demolins şöyle bir sonuca ulaşmıştır: Çeşitli kaynaklardan beslenen değişik türde "Devlet Milliyetçilikleri" mevcuttur. Bu tip bir milliyetçilik daha çok geniş halk tabakalarının bulunduğu ve merkezi idareye esaslı

yetkilerin verildiği toplumlarda gelişmiştir. Böyle bir organizasyonun kaçınılmaz sonucu savaş olacaktır. Bürokratik yönetim erki tarafından baskı altına alınmış olması devlet için başka hiçbir çıkış yolu bırakmamıştır, ki bu da çalışanların maaşının bile devlet tarafından karşılanması anlamına gelir. Böyle bir devlette otoriteyi kazanmak ve elde tutmak adına ve yine halkın zihnini ülke içi çekişmelerden başka yönlere kaydırabilmek için kendisine başvurulabilecek yegane yöntem savaştır.

Demolins'e göre yukarıda zikredilen tarzdaki ulus vatanperverliği (modern literatürdeki karşılığıyla milliyetçilik) Anglosakson devletlerin muhalefet ettikleri yönetim biçimlerindendi. Anglosakson kültürüne göre: "Vatanperverlik özel hayatın serbestiyetine dayanmalıdır". Birey kendi özgürlüğünü koruyabilmek adına anavatanını savunacaktır. Devlet özgürlükleri güvence altına almak için varolmalıdır...ona göre "insanlar vatanları için değil, vatan insanlar için vardır..

Demolins'in dediğine göre, orta çağda Avrupa'da ayrılıklar başgöstermiş ve de Büyük Roma Patrikliği'nin yerini bir grup küçük asilzadeler zümresi almaya başlamıştır. Fransa'da zamanla bu tip bir yapılanma tedricen ortadan kaybolmaya başlamış ve bunun yerine merkezi bir monarşi gelişmiştir. Öte yandan İngiltere'de ise asilzadeler zümresinin etkinliğini koruduğu ve bugün bile kolonilerde ve Birleşik Devletler'de hüküm sürmeye devam ettiği aşikardır. Demolins'e göre şurası bir gerçektir ki, Anglosakson göçmenler yerleştikleri her yeni ülkeye patrikliklerini (asilzadeliklerini)de taşımışlar ve bu durum var oldukları yerde serbestçe hareket alanı bulabilmeleri konusunda onlara ciddi kolaylıklar sunmuştur. Zamanla tıpkı Britanya İmparatorluğu'nda olduğu gibi kolonilerde de merkezi otoriteye karşı bağımsızlık ruhu bir hayli gelişmiş, bu da savaşçı siyasetin reddedilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

Genel olarak onun tezi laf kalabalığından arındırılacak olursa görülecektir ki, Anglosaksonlar birbiriyle alakalı iki sebepten dolayı zirvede yer almaktadırlar: Adem-i merkeziyetçilik ve ferdiyettecilik..

Ne olursa olsun bu eser, Sabahaddin'in kutsal kitabı olma özelliğini korumuştur" ..(Ernest E.Ramsaur, Jöntürkler, s.114, Pınar Yayınları)

"İTC'nin tersine Liberaller (Prens Sabahattin'in grubu) hem geniş, hem de güçlü çıkarlar tarafından destekleniyordu. "Adem-i merkeziyetçilik ve şahsi teşebbüs" şeklinde özetlenen ideolojileri Osmanlı toplumunda varlıkları İTC'nce tehdit edilmekte olan unsurları çekmeyi amaçlıyordu. Bu kategoriye geleneksel yönetici seçkinler; Rum, Ermeni ve Bulgarlar gibi gayrimüslim cemaatler; milliyetçi emelleri olan Arap ve Arnavutlar gibi Müslüman topluluklar; yabancı devletler ve onların İttihatçıların ekonomik milliyetçiliği yüzünden tehdit altında olan ekonomik çıkarları ve sonunda Saray ve gericiler ile devrimden sonra yerinden olan herkes giriyordu" (F.Ahmad, "İttihatçılıktan Kemalizme", s.24, Kaynak Yayınları)

Yukardaki alıntılardan sonra buraya konuya ilişkin olarak bir not da ben ekleyeyim: Dikkat edilirse, sadece "İttihatçılar" değil Prens Sabahaddin'in temsil ettiği kanat da aynı pozitivist toplum mühendisliği ekolüne dahildir... Bu nedenle, burada bir kere daha Jöntürk ekolünün her iki kanadının da belirli ideolojilere göre toplumu değiştirmeye çalışan "ideolojik devrimciler" olduklarının altını çizelim. Ve şunu hiç unutmamalıyım: Bugün, günümüzde halâ aktüelitesini koruyan "çağdaş" İttihatçıları" eleştirirken, "İttihatçılığın" sadece Enverler'le, Talatlar'la, Kemalistler'le sınırlı bir dünya görüşü olmadığını, Prens Sabahaddin tarzı bir liberalizmin de ("İttihatçı liberalizm diyorum ben buna) aynı kategoriye girdiğini unutmamalıyım!..

Az önce yukarda söylediğimiz gibi, tarihte olanlar olması mümkün olanlardır. Olan şeyler, başka türlü mümkün olmadığı için öyle olmuştur! Bırakınız Osmanlıyı bir yana, aradan yüz yıl geçtikten sonra şu an bile Türkiye Cumhuriyeti'nde Kürt sorununu nasıl tartıştığımıza bir bakın! Daha tartışmaya bile yeni başladık aslında! Kapitalizmin gelişmesi açısından Osmanlı nerelerdeydi, bugün Türkiye nerede! Bu nedenle, bazı şeyler öyle kolay olmuyor...

Bugün, henüz daha “gelişmiş ülkeler” kategorisine dahil olmasa bile, kapitalizmin hızla “gelişmekte olduğu” bir ülke artık Türkiye. Yani, insanları üretim ilişkileri içinde yoğurarak biraraya getiren bir üretim faaliyeti-süreci var ülkede. İnsanlar, kendi iradelerinin dışında bu sürecin içinde bir üst kimlik kazanıyorlar. Ama Osmanlı'da böyle bir durum söz konusu değildi! Osmanlı'da kapitalizmin gelişme süreci, henüz daha Müslim-gayrimüslim, insanları bir bütün olarak kapitalizmin çarkının içinde yoğurarak onlara bir üst kimlik üretecek hale gelmemiştir. Bu koşullarda farklı kültürlerle -yaşam bilgilerine- sahip insanlar arasında eskiden beri varolanın dışında nasıl bir “birlik” söz konusu olabilirdi ki! Eğer kimlik sorunu sadece iradi-sübjektif bir sorun olsaydı, eğer insanlara jöntürklerin-İttihatçıların düşündüğü gibi “senin bundan sonraki kimliğin böyle olacak” deyince insanlar hiç tartışmasız bunu kabul ediverselerdi olay bambaşka bir boyut alırdı. Ama öyle değil işte! İnsanlar hem duygusal kimliklerini, hem de bilişsel üst kimliklerini ekonomik yaşantı birliği içinde -üretim faaliyeti içinde- kazanıyorlar. Osmanlı ise, o zamana kadar aynı binada oturup da ancak merdivenlerden inerken, ya da çıkarken karşılaşan insanlardan oluşuyordu! Üstelik bu insanlar evden çıkınca ortak bir işyerinde-fabrikada da biraraya gelmiyorlardı!.. Yani, üretim süreci içinde insanları kaynaştıran bir etkileşim yoktu ortada. Rumlar Rum köylerinde, Ermeniler Ermeni, Türkler de Türk köylerinde yaşıyorlardı. Arada hiç temas yok değildi tabii! Ama bu da, 1838'den sonra Batılı ülkelerin zehirlediği bir ortamın içinde olmuştur. Gayrimüslimler Batılı ülkelerle yaptıkları ticaret-işbirliği sayesinde zenginleşirken, Müslümanlar korumasız kalmışlardı. Bu da, bırakınız bir kaynaşmayı, tam tersine, araya bir rekabet sokmuştu.

Şimdi, böyle bir ortamda Prens'in düşüncelerini hayata geçirmek mümkün müydü?..

Bir kere önce, çoğunluğu oluşturan Müslüman orta sınıf yaşamazdı böyle bir birliğe! Çünkü, Devlet zaten onların Devlet'i idi. En azından onlar böyle düşünüyorlardı!.. Niye böyle bir şeye müsaade etsinlerdi ki, yüz yıllardır nasıl merkezi bir Devlet çatısı altında yaşanmışsa gene öyle yaşanılabilirdi! Onların başka türlü düşünmelerini her şeyden önce statükoyu koruma güdüsü-ve Devlet anlayışı engelliyordu!..

Gayrimüslimler için ilk bakışta durum farklıymış gibi görünüyor. Ama aslında onlar için de durum farklı değildi! Önceleri “özyönetim” falan diye başlamış olsalar da, işin sonu eninde sonunda ayrılmaya varacaktı!.. Çünkü ortada onların gönüllü olarak Osmanlı'nın içinde kalması için bir neden yoktu!.. Kendilerini ayrı hissediyorlardı. Kültürleri ayrıydı, dilleri ayrıydı, arada ekonomik bir yaşantı birliği de yoktu öyle dikkate değer, niye Osmanlı'ya bağlı kalsınlardı ki, ayrılır kendi başlarının çaresine bakarlardı! Hem sonra, Batılı devletler ve Rusya da böyle istiyordu. Yani onlar da bu türden bir ayrışma sürecini destekliyorlardı. Bu nedenle, Prens'in düşüncelerinin de hiç şansı yoktu...

O zaman peki ne olacaktı, Devlet'i kurtarmanın başka çaresi yok muydu yani!.. Dedik ya, tarihte olanlar başka türlü mümkün olmadığı için olanlardır. Yani, yapacak başka hiçbir şey yoktu!..

Ama çok ilginç, daha sonra bir sürü savaşlar oldu arada ve milyonlarca insan öldü gitti, Rum'du, Ermeni'ydi, Türk'dü demeden insanlar birbirlerine düştüler, birbirlerini kırdılar, Devlet ise, bir Osmanlı Türk Cumhuriyeti olarak küllerinden yeniden doğdu!

Bir yerde Devleti Türkleştirmek isteyen İttihatçılar'ın zaferiydi bu tabii!.. Ama bir yerde de, bugün halâ içinden çıkamadığımız sorunlarımızın kaynağı!.. Gerçekten de, insanlar kendi tarihlerini kendileri yapıyorlar, ama tarihten kendilerine kalan mirasın gölgesinde -belki de ağır yükü altında- oluyor bu!..

İTTİHAT TERAKKİ MİLLİYETÇİLİĞİ DEVLET ELİYLE “BURJUVA YETİŞTİREREK” “YENİ BİR ULUS YARATMA” POLİTİKASIDIR

“İttihat ve Terakki hükümetinin savaş dönemindeki ilk önemli politikası, kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasıydı. Kapitülasyonları kaldıran kararda, kapitülasyon rejiminin tanıdığı vergi muafiyetinin devleti zayıf düşürdüğü, Babıali'yi reformları uygulamak için gerekli imkanlardan yoksun bırakarak, idareyi gündelik ihtiyaçları için yabancı kredilere başvurmak zorunda bıraktığı açıkça belirtilmişti. Üstelik, yabancıların İmparatorluğun yasalarından muaf tutularak korunmasının, devletin egemenliğini ve grurunu zedeleyen bir ayrıcalık yarattığı açıkça ortadaydı. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla hükümet yeni bir ticaret rejimini uygulayabilme serbestisini kazandı ve himayeci gümrük vergilerini hemen yürütmeye koydu. Aynı zamanda, yabancı şirketleri Osmanlı mahkemelerine ve Osmanlı mevzuatına tabi kılarak, bunların ayrıcalıklı konumlarını sona erdiren tedbirler alındı. Bürokratların projesinin gerçekleşmesi için bu tedbir tabii ki yeterli değildi. Ulusal kalkınma amacına yönelik daha özel politikalar gerekiyordu”.

“Savaş yıllarına hakim olan siyasi tema yerli burjuvazinin yaratılmasıydı. Bu görüşe göre Müslüman girişimcileri destekleyecek politikalara gerek vardı. Milliyetçi aydınlar ve eylemci bürokratlar, serbest dış ticaretin ve iktisadi bağımlılığın komprador sınıfının doktrini olarak gördükleri liberalizmden kaynaklandığını düşünerek ona hücum ediyorlardı. Bu görüşe göre, milli bilincin kazanılmasına ve iktisadi amaçların gerçekleşmesine katkıda bulunmak gerekiyordu; bireylerin girişim özgürlüğü arkadan gelecekti. Almanya'nın kalkınması ve orada uygulanan anti-liberal, himayeye dayalı, Listçi milli ekonomi politikası bunun en iyi örneğiydi. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun burjuvazisi, tıpkı Polonya burjuvazisi gibi milli değildi, dolayısıyla güvenilemezdi. Bu yüzden, o zamana kadar memurluk ve toprağı ekip biçme işlerinin dışına çıkmamış olan Müslüman nüfus içinden yeni bir müteşebbisler sınıfının oluşturulması zorunluuydu. Ancak böyle bir burjuvazinin gelişmesinden sonra milli bir devlet kurulabilirdi”¹⁵.

İşin aslını bilmesen bu satırları okuyunca insanın gözleri dolar ve dersin ki, gerçekten helal olsun bu İttihatçılara! Peki ama kardeşim, Müslüman burjuvazi neden yoktu bu ülkede, neden burjuvazi deyince hep Rumlar ve Ermeniler öne çıkıyordu, ne idi bu işin hikmeti? İşte meselenin özü buradadır...

Bırakınız Müslüman burjuvaziyi bir yana, böyle bir sınıfın öncülleri olan bir Müslüman orta sınıfa bile tahammül edemeyerek daha doğma halindeyken onları boğan-yok eden gene bu Devlet değil miydi?.. Hem de sizin o “ilerici” diye yere göğe sığdıramadığınız Sultan'ınız II.Mahmut'un marifeti değil miydi bütün bunlar? “Devlet'i kurtarabilmek” için, yabancı devletlerle -emperyalistlerle- anlaşarak gayrimüslim orta sınıfın komprador burjuvazi, Osmanlı'nın da yarı sömürge haline gelmesine neden o - ve tabi onun izlediği “Batılılaşma”-“ politikalarının takipçileri- değil miydi? Aynı Devlet, daha sonra da “milli burjuva yaratıyorum” diyerek komprador-işbirlikçi haline getirdiği o gayrimüslim burjuvalara düşman olmuş, günah keçisi olarak onları öne sürerek, onların köküne kibrit suyu ekmiştir!.. Olay budur!.. Bu nedenle, hiç kimse suçu başka yerde aramasın!..

¹⁵ Ç.Keyder, age, S.82

Evet, II. Mahmut'un, "merkezileşerek" kendini kurtarmak için Müslüman orta sınıfı yok eden Devlet'i, şimdi artık, gene aynı gerekçeyle, bir Müslüman "orta sınıf" -burjuva sınıfı- yaratmaya çalışıyordu!..

Çünkü Devlet'in karşı olduğu şey aslında kendisine alternatif başka bir sınıfın-siyasetin ortaya çıkmasıydı. Onun kendisi tarafından yaratılacak olan "burjuvazi" ise Devletin burjuvazisi olacaktı!..

Osmanlı'ya ve bir Osmanlı cumhuriyeti olarak kurulan Cumhuriyet'imize ilişkin "Marksist sınıf tahlilleri" yaparken ikide bir "küçük burjuva aydınlardan", "asker-sivil aydın zümreden" bahseden, sonra da bu kavramlarını kullanarak bir "bürokrasi" tanımı yapan o "solcu" aydınlara sesleniyorum şimdi: Sizin o "bürokrasi" dediğiniz şeyin başlı başına bir sınıf -Devlet sınıfı- olduğu gerçeğini kavrayamadan bu toplumda hep turist olarak kalmaya mahkum olacaksınız!..

"Savaş döneminin hükümet politikası Müslüman iş adamlarının kâr etme gücünü arttırmaya yönelmişti. En kolay başarı sağlanacak iktisadi faaliyet alanı ise ticaretti. Savaşın getirdiği kıtlıklar nedeniyle, tanınacak en küçük ayrıcalık bile büyük kârlar sağlayabilirdi. Savaş durumu ve seferberlik devam ederken, gıda maddeleri ile askeri malzemenin dağıtımı üzerindeki siyasi kontrol arttı ve savaş ekonomisi içinde siyasi ayrıcalık ticaret kârları açısından daha da büyük farklara yol açtı. Önemli bir talep kaynağı olan hükümetin yanı sıra, Alman Merkezi Satınalma Komisyonu da (ZEG) Alman ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla İstanbul'da faaliyet gösteriyordu. Ayrıca, yeni tamamlanan Anadolu demiryolu da pazar fırsatlarının yaratılmasına katkıda bulunuyordu. İstanbul, ununu ve buğdayını Batı Karadeniz limanları yerine yeni hinterlandı olan Anadolu'nun içlerinden almaya başlamıştı. Kıtlık beklentisiyle artan talebin de katkısıyla, bu savaş ekonomisinin canlı bir karaborsa ve siyasi himaye mekanizması için gereken şartları yaratacağı tahmin edilebilir. Gerçekten de böyle oldu ve sonuçta ticari kârların birikimi hızlandı".

"Ama daha önemlisi, yeni milliyetçilik, Müslümanların iş hayatında istihdamını ve girişimlerini özendirme çabasıyla da uygulanmaya başladı. Mayıs 1915'te yapılan "dil reformu" ile sokaklara Fransızca ve İngilizce (daha sonra da Almanca) tabelaların konması yasaklandı ve her türlü ticari yazışmanın ve resmi muhasebe işlemlerinin Türkçe olarak yapılması karara bağlandı. Okumuş Osmanlı sınıfının istihdamını arttırmayı amaçlayan bu tedbir, tam olarak uygulanmamasına rağmen, Türkçe bilmeyen Levanten nüfusu hedef almıştı. İttihat ve Terakki hükümeti, yabancılara ait demiryollarının yönetimini değiştirerek, yabancı bankaları denetlemeye teşebbüs ederek Türkleştirme politikasını sürdürdü. Bu olayları izleyen bir Alman gözlemci, bütün bunların vatanseverlik açısından taktikle karşılanabileceğini ama, aynı zamanda, Almanya'nın savaş sona erdiğinde elde etmeyi umduğu kârlı nüfuz alanından yoksun kalacağı anlamına geldiğini söylüyordu".

"Savaş dönemi hükümetleri, başkentin ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması bahanesiyle pazarı bütünüyle devre dışı bırakan tahsis mekanizmaları geliştirdiler. Klasik Osmanlı döneminin ticaret tekeli sistemi, bütünüyle ve üstelik yeni teknolojiyi kullanarak geri dönmüştü: Ulaşım araçları kıt olduğundan, ürünlerin taşınması için demiryolu kullanma imkânını elde edebilen siyasi gözdeleler çabucak büyük işadamları oluverdiler. Aynı zamanda, eski dönemin şehir ekonomisine ilişkin kontrol mekanizmalarını andırır bir biçimde, parakendeci tüccarı ve zanaatkarları korporasyonlar içinde toplama girişimleri de görüldü. 1908-1914 döneminde aktif olan işçi örgütleri ise kısa zamanda kapatıldı; işçi-işveren ilişkilerini düzenleyici mevzuat çıkarıldı. Siyasi düzeyde başlatılan Müslüman müteşebbisleri özendirme süreci taşrada daha da açık bir biçimde sürdürülüyordu. Kooperatif biçiminde örgütlenmiş yeni ticaret şirketleri yanında Müslüman işadamları parti örgütünün himayesi altında biraraya getiriliyor ve yine ticarete yönelik "milli" şirketler kurduruluyordu. Çoğu zaman mahalli İttihat ve Terakki teşkilatının üyeleri ile bu yeni şirketlerin ortakları aynı

kişilerdi. Hükümet bu gibi teşebbüsleri bütünüyle destekleyen parti teşkilatı ile yeni ortaya çıkan milli burjuvazi şebekesinin birbiriyle özdeşleşmesini sağladı. Böylece, Osmanlı bürokrasisinin ekonomi üzerinde siyasi kontrol kurma ideali savaş döneminde gerçekleşti. Emperyalizmle bütünleşmenin ve gelişen burjuvazinin (gayrimüslimler kastediliyor) yarattığı özerk iktisadi alan tam bir gerileme içine girdi. Özerk piyasa mekanizması siyasetin ekonomiye hakimiyetine boyun eğdi”.

“Bu hakimiyet, bürokrasinin elindeki kontrol araçlarının çoğalmasından kaynaklanıyordu. Daha savaş başlamadan, iltizam sisteminin yerine vergilerin doğrudan toplanmasını öngören vergi reformları yapılmıştı. Bu ve başka idari reformlar sonucu bütçe gelirleri artmış, yeni gümrük vergileri de ek bir gelir kaynağı oluşturmuştu. Daha da önemlisi, savaşın başlamasıyla Duyunu Umumiye'nin işlevi sona ermişti. Duyunu Umumiye'nin yöneticilerinin ve hissedarlarının çoğunluğu İtilaf Devletleri'nin uyuşuydu ve bu devletlerin alacaklı konumu savaş ilan edildiğinde askıya alınmıştı. Böylece, daha önce devlet borçlarının geri ödenmesine ayrılan gelirler üzerinde hükümet kontrolü kurulabilmişti. Aynı zamanda, Osmanlı Bankası'nın da faaliyeti durdurulmuştu. Bir Fransız-İngiliz ortaklığı olan bu banka, 1863'te aldığı bir imtiyazla filen merkez bankası görevini yapıyordu. Bu imtiyazın askıya alınmasıyla hükümet, ilk defa para politikası uygulama imkânını bulmuş, yani büyük miktarda kâğıt para basabilmişti...”

“Eğer Hristiyan burjuvazi ile sınıf mücadelesi etnik ve dinsel çatışma düzeyine kaydırılmamış olsaydı, bürokrasinin ekonomi üzerinde denetim kurması, sonunda toplumsal yapı içindeki hegemonyasını yeniden oluşturması anlamına gelebilirdi. Oysa Rum ve Ermeni azınlıklar sadece pazar mantığının taşıyıcıları ve sonunda geleneksel yönetici sınıfı bertaraf edecek kapitalist sistemin burjuva unsurları olarak değil, aynı zamanda bürokrasinin geleneksel sınıf dengelerini yeniden kurmasını engelleyen, emperyalizmin içerideki destekleri olarak görülüyorlardı. Bu görüş, azınlıkları Osmanlı devleti üzerindeki emperyalist baskı ile özdeşleştiren bir ideolojik perspektif çerçevesinde biçimlenmişti. Rumların ve Ermenilerin Babiali'yle ilişkilerinin evrimi, azınlıkların siyasi örgütleri tarafından da paylaşılmaya başlanan bu bakış açısından kaynaklanıyordu. Savaş başladığında reformcu bürokrasi, hem emperyalist baskıdan kaçabilmek için azınlıkları nötralize etmek, hem de dış baskıların içerideki desteği olma tehlikesi taşımayan yeni bir ayrıcalıklı grup bulma ihtiyacıyla aynı anda karşılaştı...”

“Bu tanıma uyar gözükten topluluk, Müslüman-Türk tüccarlardı. İçsellik, yani dış güçlerle ilişkisi bulunmama şartına uygun oldukları gibi, yeni milliyetçi ideoloji için de vazgeçilmez bir destek oluşturuyorlardı. Musevi işadamları da daha az ölçüde olsa bile bu tarife uygundular. Belli bir dış güçle özdeşleşmediklerinden ve ayrılıkçı bir grup olmadıklarından milli program içinde yer alabilirlerdi. Yahudi aydın geleneğinin ve radikal burjuva eylemciliğinin İttihatçıların örgütlenmesine ve düşüncelerine katkısı olmuştu. 1908'den önce İttihat ve Terakki'nin merkezi, esas olarak bir Yahudi kenti olan Selanik'teydi. Abdülhamid döneminde Selanik, gerek Avrupalı özelliği, gerekse halkının Fransız ve Ortadoğu kültürleriyle yakın ilişkisi nedeniyle başkentten nispeten özerk bir durumdaydı. Selanik İttihat ve Terakki'ye ilk ivmesini sağlamıştı. Ayrıca 1912'de şehrin Yunanlıların eline geçmesinden sonra bazı Musevi ve dönme işadamları faaliyetlerini İstanbul'a kaydırmışlardı. Bu grup İttihat ve Terakki'nin aradığı şartlara uygun bir ticaret burjuvazisiydi. Savaş dönemi iktisat politikasının desteklediği grubun önemli bir bölümünü bu ticaret burjuvazisi oluşturdu”.

“Daha önemlisi, savaş döneminde taşra kökenli Müslüman tüccarların ortaya çıktığı görüldü. O zamana kadar zengin Hristiyan tacirlere göre ikinci planda olan bu grup, devlet mekanizmasıyla ilişki içinde büyük tüccar düzeyine yükseltilerek daha önemli bir rol oynamaya başladı. Taşradaki tabanlarını korurken yeni milliyetçilikten yararlanan Müslüman eşraf daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli bir rol oynadılar”. (Kovulan Ermeni ve Rumların geride kalan mal ve mülklerinin üzerine konan Devlet destekli bu eşrafın, yabancı devletlerin yardımıyla gayrimüslimler geri

dönerler de mallarını geri talep ederler diye nasıl milli mücadeleye asıldıklarını daha sonra göreceğiz!..)”

“Bu Müslüman tüccarlar savaş dönemi milliyetçiliğinin bir yansıması olarak önem taşıyorlardı, ama Rum ve Ermenilerin niceliksel hakimiyeti yanında toplumsal yapı üzerinde önemli bir etkiye sahip değildiler. İttihat ve Terakki'nin desteklediği bu tüccarların vurgunları ne düzeyde olursa olsun, sayıları birkaç binden fazla değildi. Sayıları ve ticaret ilişkileri bakımından çok daha güçlü, yerleşik ve çıkarlarının bilincinde Hristiyan burjuvaziden ticaret sermayesi alanını ele geçirmeleri pek mümkün değildi. Bir başka deyişle, bürokrasi, pazar üzerinde siyasi hakimiyetini kurabilmiş olsa bile, iktisat politikasını yürütürken güvenemediği Rum ve Ermeni burjuvazisi ile karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktı. Böyle bir engelle karşılaşmamak için kayırılan Müslüman burjuvazinin, devlet sınıfının başlıca ve belkide tek iktisadi muhatabı düzeyine yükseltilmesi zorunluuydu. Aksi taktirde bürokrasinin projesi başarıya ulaşamayacaktı”.

“Yukarıda belirtildiği gibi, geleneksel yönetici sınıf ile bu sınıfı tehdit eden gayrimüslim burjuvazi arasındaki mücadele, ideolojik olarak etnik ve dinsel çatışma alanına kaydırılmıştı. Oysa aynı çatışmayı sınıf ve sınıf projesi lugatçesiyle ifade etmek gerekirse, bürokrasinin karşı çıktığı, toplumsal sistemin giderek kazandığı nitelik ve bu sistem içindeki sınıf hakimiyeti yapısıydı. Fakat savaş döneminin kendine özgü koşulları bürokratik projenin ancak çok uluslu imparatorluğun ulusal devlete indirgenmesiyle başarılabilirliğini gösterdi”¹⁶.

Dikkat! Ortada bir sınıf mücadelesi var aslında! Aynı zamanda Osmanlı'ya özgü bir burjuva devrimi mücadelesi bu...

Bir yanda, egemen sınıf olarak Osmanlı Devlet sınıfı var, diğer yanda ise, gayrimüslim “orta sınıftan” oluşan bir burjuvazi. Buraya kadar olay açık; bunun bir burjuva devrimi süreci olduğu sonucuna vararak noktayı koyabilirsiniz. Ama, mesele o kadar basit değil işte! Çünkü, daha sonra, her iki tarafın da katkısıyla, bu süreç yolundan saptırılıyor. Ve öyle oluyor ki, iş etnik-dinsel çatışmalar haline dönüşüyor...

Böyle bir şeyin -yoldan çıkışın- neden Osmanlı Devlet sınıfının işine geldiği ortada. Bu şekilde, sosyal devrim süreci yörüngesinden saptırılmış, Avrupa'daki feodallerin konumuna benzer gerici bir konuma sahip olan Osmanlı Devlet sınıfı, Müslüman milli burjuva yaratmaya çalışan “ilerici” bir sosyal devrim mücadelesinin önderi haline gelmiş oluyordu!..

Peki ama, ya o “gayrimüslim burjuva devrimcileri”, onlar neden hemen öyle alel acele ayrılmayı öne çıkaran bir milliyetçilik anlayışıyla Devlet'le karşı karşıya gelerek ortaya bir “beka” sorununun çıkmasına neden olmuşlardı? Tamam, “ayrılmayı istemek de bir hak” denilebilir, ama bunun da bir yolu yöntemi olmalıydı! Daha kısa bir süre önce Osmanlılık uğruna -bir Osmanlı üst kimliği uğruna- “İttihatçı yoldaşlarla” birlikte mücadele edilerek “devrim” yapılmış, bu amaçla Abdülhamid iktidardan düşürülerek Anayasal bir düzen yürürlüğe konulmuştu. Bütün o gayrimüslimlerin temsilcileri de vardı bu mecliste... Sen ondan sonra tut, daha “devrimin” ateşi soğumadan hemen yabancı devletlerle işbirliği yaparak alıp başını gitmeye kalk!..

Gittiler de ne oldu peki? Ayrılıktan sonra hepsinin halini gördük! Yani onlar milliyetçilik rüzgarlarıyla almış başını gitmişler, hepsi -sömürüden kurtuldukları için- birer “gelişmiş ülke” haline gelmişler de sadece Türkiye mi gerilerde kalmış? İsterseniz daha sonraki süreçte bir Türkiye'ye bakın, bir de o “devrimci” Balkan ülkelerine; ya da Osmanlı'dan ayrılarak güya “kurtulan” o Arap ülkelerine! Tamam,

¹⁶ a.g.e, s.83

son yıllarda Avrupa Birliği rüzgarları Balkanlar'da durumu epey değiştirdi, ama ya ondan öncesi? Osmanlı'ya karşı "anti emperyalist" mücadele veriyoruz derken bunların hepsi gidip önce o Batı'lı ülkelerin yörüngesine girmediler mi! Sonrası daha da trajik! Bunlar daha sonra da Ruslar'ın ağına düşmediler mi?.. Osmanlı'ya karşı "milli kurtuluş" savaşı veren Arap halklarının durumu daha mı farklı sanki! Onlar da gene emperyalist yol göstericilerinin açtığı yoldan giderek kendi despotlarının kucağına oturmadılar mı?.. Üstelik buralarda bir AB falan da yok; halâ birbirlerini yemekle uğraşarak debelenip duruyorlar!..

Gıdasını pozitivist ideolojik devrimcilikten alan milliyetçiliğin kökeninde emperyalist ülkelerin ihrac ettiği kültür yatar. Bir virüs gibi az gelişmiş ülke aydınlarının beyinlerine giren o "milliyetçi" "ideeler" zamanla gelişerek sübjektif idealist, pozitivist bir ideoloji haline dönüşürler. İşte önce Osmanlı'nın gayrimüslim kesimindeki "burjuva devrimcileri, daha sonra da bunlara reaksiyon olarak doğan İttihatçı Türk-milliyetçileri bu hastalıktan mustarıptiler...

Olayları ve süreçleri tek yanlı olarak ele alarak bir yere varmak mümkün değildir!..

Kısacası, bir yandan Osmanlı Devleti'nin "devrimci" bürokratları olan İttihatçılar, diğer yandan da bunların gayrimüslim kesimdeki "devrimci-yoldaşları" olanlar, bunların her ikisi de süreci saptırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Sen altı yüz yıl birlikte yaşa, sonra, 1908'de güya birlikte "devrim" yap, ama hemen bunun ardından da birbirini kes! Niye! Milliyetçilikmiş!.. Burada, aynı hastalığın her iki tarafı da yoldan çıkardığını göz ardı etmemek gerekiyor. Yani İttihatçılar astı, kesti de öteki "devrimciler" masum milliyetçilerdi diyip işin içinden çıkmak yok!..

Şu soruya cevap vermeden öyle tek yanlı suçlamalarla tarih anlaşılabilir: Peki o gayrimüslim devrimciler neden varolana sahip çıkarak onu dönüştürmeye kalkmadılar da ayrılık peşinde koştular? Ayrılıkçı olmak daha mı devrimci bir davranıştı!.. Devrimci olmak için insanların birbirlerini boğazlamaları mı gerekiyordu? Amaç ne idi ona bakın siz, ve bu amacı kim belirliyordu? Üzüm yemek miydi amaç, yoksa yabancı devletlerle birlikte bağcıyı dövmek miydi?..

Biliyor musunuz aslında bütün bu tartışmalar hep boşuna!..

Yok öyle olsaydı da, yok böyle olsaydı! 19. Yüzyıl'ın başından itibaren (II.Mahmut'un Sened'i İttifak'ı yırtıp atmasından itibaren) sistemin tabii gelişme yolu saptırılmıştı. Bir kere o, "batılılaşp merkezileşerek Devleti kurtarma" yoluna girmişsin ya sen, artık bundan sonra ortaya çıkacak olan bütün gelişmeler içine girilen bu yeni sürecin ürünü olacaktır. Evet, gayrimüslim burjuvazi bundan sonra artık emperyalizmin işbirlikçisi komprador burjuvazi olarak gelişmiştir. Ama niye! Onu sen böyle yapmışsın, onun bu şekilde evriminin nedeni sensin Devlet olarak. Önce kendi Müslüman orta sınıfını daha doğarken boğmuş-yok etmişsin sen. Kendini kurtaracağım diye bir kültür ihtilali yolunu açarak, sadece Rumlar'ın ve Ermeniler'in değil, kendi genç kadrolarının-Jöntürkler'in bile yoldan çıkmasının, bunların hepsinin birer pozitivist toplum mühendisi haline gelmelerinin sebebi olmuşsun! Öyle değil mi?.. Sonra da tutuyorsun, milliyetçi-burjuva devrimcisi kılığına girerek bütün o kompradorlaştırdığın burjuvaları kesmeye, kendi günahlarını temizlemeye çalışıyorsun!.. Allah kahretsin, biz de yuttuk hep bu hikâyeleri "anti emperyalizm" "bağımsızlık" vb. adına! Ve de bu hikâyelerin üzerine bir "solculuk" inşa ettik!..

“Hegemonyalarını kurmak veya kaybetmemek isteyen sınıflar arasındaki temel çatışma ve bu sınıf çatışmasının etnik farkları vurgulayan ideolojik düzeye kaymış biçimi Türk, Rum ve Ermeni nüfusları arasında karşılıklı düşmanlıklar doğmasına yol açmıştı. Fakat çatışmanın maddi temelleri de gözardı edilmemelidir. Müslüman köylünün Hristiyan tüccarla karşı karşıya gelmesine değinmiştik. Buna ek olarak, Müslüman köylüyle Hristiyan nüfus arasında daha doğrudan, toprağın el değiştirmesi nedeniyle açığa çıkmaya başlayan bir çatışma da vardı. Batı Anadolu’da ihracata yönelik potansiyelin ortaya çıkması, çoğu Anadolu’nun içlerinden ve Ege adalarından gelerek bu bölgeye yerleşen Rum çiftçilerin sayısının artması sonucunu doğurmuştu. **Özellikle merkezi otoritenin ayanlar karşısında başarı kazanmasından sonra, Ege kıyısındaki verimli topraklar ihracata yönelik tarım yapan Rum köylülerin eline geçmişti. Anadolu’nun batı kıyılarının Hristiyan Rumlar tarafından kolonizasyonu en azından 19. Yüzyıl’ın başından beri devam etmekteydi. Daha sonraları, Ermeni tacirler de Doğu Anadolu’da ve Çukurova’nın verimli ovalarında toprak satın almaya başlamışlardı. Savaştan hemen önce Ermeniler’in elinde büyük ölçüde toprak toplandığı ve buna paralel olarak Müslüman köylülerin servetinin azaldığı gözlemleniyordu. 19. Yüzyıl’da ticaret hacminin artmasıyla başlayan şehirleşme Anadolu’nun bütün pazar merkezlerinde nüfus dengelerinin Hristiyanlar lehine değişmesiyle sonuçlanmıştı.** İktisadi değişimin dengesiz etkisine ilişkin daha genel bir gözlem, Müslüman nüfusun demografik durumunun 19.Yüzyıl’da kötüye gitmiş olmasıdır. Eşitsiz gelişme, Anadolu’nun değişen nüfus bileşimine yansımıştı. Müslüman nüfus, yüksek ölüm oranı ve özellikle erkeklerin önemli bir bölümünün genç yaşta hayatlarını kaybetmesine yol açan savaşlar nedeniyle yavaş artmıştı. 1909’a kadar Hristiyan azınlıklar askerlikten muaftı ve Hristiyan nüfusun yoğun olduğu kıyı bölgelerinde hayat daha kolaydı. Genel nüfus içindeki payına göre daha yüksek oranda şehirleşmiş Hristiyan nüfus, daha iyi sağlık şartları içinde yaşıyordu. Rumlar’ın Batı Anadolu’ya göçü dahil bütün bu etmenler nüfus yapısında hızlı bir değişmeye yol açtı. Bu değişme Müslümanlar’ın başlıca geçim kaynağı olan toprak üzerindeki geleneksel tekelinin ihlali olarak algılanmış olmalıdır”.

“Savaştan hemen önce, Doğu vilayetlerinde özerklik talepleri ve İngiltere ile Rusya’nın kendi himayelerinde bir Ermeni devleti kurma istekleri yüksek bir doza erişmişti. Osmanlı ordusu ayrıca Ermeniler’in Doğu cephesinde Rus ordularına katılmasından kuşkulanıyordu. Bu endişeler azınlıklar sorununu gündeme getirdi ve 1915’te Ermeni nüfusunun Anadolu dışına tehcir edilmesi büyük can kaybına neden oldu. Rumlar’ın bir kısmı da yine askeri nedenlerle iç bölgelere göç ettirildilerse de, Rum nüfusu savaştan fazla bir zarar görmedi. Bir kere, İstanbul’daki Rum Ortodoks Patrikhanesi Anadolu’nun bazı bölgelerini de içerecek genişletilmiş bir Yunan devletinin kurulmasına karşıydı. Ayrıca, Yunanistan 1917’ye kadar savaşa girip girmemek konusunda kararsız kalmıştı ve Alman askeri çevreleri Yunanistan’ın tarafsızlığına önem veriyordu. Sonuç olarak Osmanlı Rum toplumu savaşan taraflara ilişkin tercihlerinde ikiye bölünmüştü. Ermenilerin ise çoğunlukla İtilaf Devletleri taraftarı olduğuna inanılıyordu. Ama, 1917’de Venizelos iktidara gelince, İngilizler’den zaferden sonra Batı Anadolu’nun işgali vaadini kopararak Yunanistan’ı savaşa soktu...Yunan ordusunun 1919 Mayıs’ında Batı Anadolu’yu işgali yüz yıllık bir rüyanın, büyük bir Yunanistan içinde Helenistik dünyayı yeniden kurmayı amaçlayan “Megale İdea’nın” doruk noktasıydı. Osmanlı İmparatorluğu zayıflayıp imparatorluğun içindeki Rum burjuvazi güçlendikçe, Yunanistan’daki aydınlar ve siyasetçiler “Küçük Asya’da” Helenizmin yeniden kurulmasını kaçınılmaz bir sonuç olarak görmeye başlamışlardı. Özellikle yerli Rum nüfus işgalcilerin yönetiminin sağlaştırılmasına katkıda bulunduğundan ve işgal ordusunun safları yerli Rum gençlerin katılımıyla güçlendiğinden 1919’da işgal ordusunun engellenemeyeceği sanılıyordu”.

“Gevşek örgütlenmiş gruplar halinde faaliyet gösteren yöredeki direniş kuvvetleriyle yapılan önemsiz çatışmalardan sonra, işgal başlangıçta Yunanistan’a ayrılmış bulunan İzmir sancağının sınırlarını aştı. Ama Yunan ordusu Anadolu’nun içlerine ilerleyince Türk milliyetçi hareketi hızla askeri kanadını örgütledi; mahalli direnişi kontrol etmeye başladı. Bir yıldan fazla süren kesintisiz savaşlardan ve 1921’de Yunanlılar’ın zaferi kazanmasına ramak

kalmasından sonra 1922 ortalarında kurtuluş ordusu düşmanı geri çekilmeye zorladı ve sonuçta işgal kuvvetlerinin çoğu girdikleri İzmir limanından Anadolu'yu terketti”.

“Savaşın gidişinin değişmesiyle, Anadolu'nun Rum nüfusu Yunan işgali altındaki bölgeye kaçmaya başlamıştı. Yunan ordusunun geri çekilmesi de terk edilen bölgelerden İzmir'e doğru kitle halinde göçlere yol açtı. Moral güçlerini kaybeden işgal kuvvetleri tam bir düzensizlik içinde, boşaltmak zorunda kaldıkları şehirleri yakarak büyük can ve mal kaybına neden oldular. İzmir'in kurtuluşunu izleyen bir ay içinde yaklaşık bir milyon Osmanlı uyruğu Rum gemilerle ve Trakya üzerinden Yunanistan'a kaçtı”¹⁷.

Bu çalışma boyunca en çok yararlandığım kitaplarda biri de Feroz Ahmad'ın “İttihatçılık'tan Kemalizm'e” adlı yapıtı oldu. Onun İttihatçılar'ı öne çıkaran, onları “burjuva devrimcileri” olarak kutsayan ideolojik değerlendirmelerini falan bir tarafa bırakırsanız, aslında iyi hazırlanmış akademik bir çalışma. Ancak, bu kitapta da gene her şey var ama diyalektik yok! Kitabı okurken, ve de tabi okuduktan sonra varacağınız sonuç şu oluyor: “Helal olsun İttihatçılara! Bunlar gerçekten anti emperyalist, ulusal kurtuluşçu, burjuva devrimcileri imiş, ne yapmışlarsa milli bir burjuva sınıfı yaratarak bir ulus yaratmak için yapmışlar”!..

İşte, işin kritik noktası tam burada!..

İttihatçılar'ın ve daha sonra da Kemalistler'in Devleti kurtarmak için yaptıkları şeylerle burjuva devrimciliğinin farklı şeyler olduğunu bir türlü anlayamıyor Batı kafalı aydınlar. Evet doğrudur, Duyunu Umumiye'yi, kapitülasyonlar'ı kaldırmak “antiemperyalist” etkinliklerdir. “Milli bir burjuva sınıfı yaratarak yeni bir ulus yaratma” girişimi de öyle. Ama bütün bunları yaparken Devlet sınıfının -İttihatçılar'ın- bir tek amacı vardır: Devleti kurtarmak! Peki, milli bir burjuva sınıfı yaratılınca Devlet nasıl kurtulacaktı; ya da, yeni bir ulus yaratmayla Devleti kurtarmak arasında nasıl bir bağlantı olabilirdi? Çok basit! İttihatçılar olsun, Kemalistler olsun onlar kapitalizme karşı falan değillerdi ki! Varsın geliştirdi kapitalizm! Hatta bu bir zorunluluktan da! Tek bir şartları vardı onların: Bu sürecin varolan Devleti güçlendirmesi, ona düşman olmaması! İşte bu yüzdendir ki, Devlete bağlı bir burjuvazi -Devletçi burjuvazi diyorum ben buna- yaratma peşindeydi onlar. Öyle ki, Devlete bağlı bu burjuvaziyle birlikte Devlet de özünü kaybetmeden yeni bir görünüm-kimlik kazanacaktı. Burjuvaysa burjuva, ulussa ulus, bakın işte hepsi vardı bizde de! Devletin burjuvalarının şekillendirdiği bir ulus olacaktı bizim ulusumuz, Devletin ulusu olacaktı!.. Ve de tabi bu ulus, bu “Devletin vatandaşlarından” oluşuyor olacaktı!..

Dikkat ederseniz, hep, ilk önce varolan ve her şeyi yaratan bir “Devlet”-çoban-anlayışı vardır burada! Gerisi -yani “sürü”- ondan sonra gelir¹⁸! Yani, nasıl ki burjuvaları yaratan o ise, vatandaşlarını yaratan da gene odur!

Görüyorsunuz, her şey tersinedir bizde! Ama bakın, Batı'da ne varsa bizde de vardı hepsi!! Yani, hiçbir eksikimiz yoktu! Üstelikte fazlamız bile vardı!! Devletimiz! İşte olay budur! Bu “Devletin vatandaşları” olan Devletçi aydınlarımızın bir türlü kavrayamadıkları “bizi bize benzeten gerçeğimiz” budur işte!..

Nasıl kavrasınlar ki, beyinlerindeki nöronal programlarla ilgili bir sorundur bu! Bir kere koordinat sisteminin merkezini Batı'ya koyuyorsun ya, artık ondan sonra çevrendeki her şeyi bu sistemin parametrelerine göre değerlendirmeye başlıyorsun! İşte, “derya içredirler de deryayı bilmezler” sözü bunun için uygun düşüyor bize!..

¹⁷ Ç.Keyder, a.g.e, s.88

¹⁸ İşte, ta o kuruluşundan bu yana toplumsal DNA'ların özünde aynı kaldığını söylerken kastettiğim budur benim! Devlet hep şekil değiştirmiş, çağa uyum sağlamıştır, ama özü değişmemiştir. O hep bir çobandır ve de hep bir sürüye sahiptir!.. En sağcısından en solcusuna kadar bütün o Devletçilerin hepsinin mantığı budur..

Peki ne yapmak mı lazım bu kısır döngüden kurtulmak için? Önce bildiğin, ya da bildiğini sandığın her şeyden şüphelenmeye başlayacaksın, her şeyi sorgulayacaksın yani; ve de tabii, bunu yaparken o ana kadar üzerine giydiğin bütün o sahte üniformaları çıkaracaksın, anadan doğma olacaksın!¹⁹

İşte, Feroz Ahmad'ın çalışmasında “her şey var ama diyalektik yok” derken kastettiğim budur benim. Aynı tezgahtan yetişme “sağ”lı “sol”lu aydınlarımızın her türlü lafa döner dilleri, laf kalabalığı dedin mi onlarla hiç yarışamazsın, ama söylediklerinin ruhu hep aynıdır, bu değişmez! Bakın İttihatçılar'ın milli burjuva yaratma çabalarını Feroz Ahmad nasıl anlatıyor:

“İttihatçı hareketin belli başlı hedeflerinden biri Avrupa'dan bağımsızlaşabilmek amacıyla milli bir ekonomi ve milli bir burjuvazi yaratmaktı. Bu hedefe ulaşmak konusunda kararlı davrandılar. Bunun ilk belirtisi Bosna-Hersek'in Avusturyalılar tarafından ilhak edilmesinden hemen sonra açığa çıktı. Avusturya'nın kendisine karşı herhangi bir karşı önlem alamayan İttihatçılar, Avusturya mallarına ve bu malları satan dükkanlara karşı bir boykot örgütlediler. Bu boykot esas olarak Batı mallarının aracısı olan gayrimüslim tüccarlara zarar vererek daha küçük Türk tüccarlarına yarar sağladı. Avusturya'dan gelen fesin yerini Anadolu'da imal edilen kalpağın alması da işte bu boykot sırasında”.

İttihatçılar'ın, boykotu destekleyen konuşmalar yaptıklarını belirtmek gerekir. Ahrar Fırkası üyeleriye bu tür gösteriler yerel ticareti engellediği için dükkanları boykot etmenin saçma ve gereksiz olduğunu öne sürerek itidal tavsiye ediyorlardı. İttihatçılar ile liberaller arasındaki siyasal çatışmanın ekonomik boyutu da böylece kendini gösteriyordu; itihatçılar yalnızca modern, anayasal ve merkezîyetçi bir devletten yana olmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet tekeli sistemini ve ekonomi üzerinde devlet denetimini de inançla savunuyorlardı!.

“Türkler, milli bağımsızlık ve ekonomik bakımdan düzelme ihtiyacının uzun süredir farkındaydılar. Ama, bunun yalnızca pek de varlığı görülmeyen bir Türk burjuvazisi tarafından başarılabilirliğini açıkça ifade etmeleri ancak 1914 dolaylarında olmuştur. 1914'te, özellikle kapitülasyonları tek yanlı olarak kaldırdıklarını ilan ettikleri 10 Eylül'den sonra İttihatçılar, son derece cömert teşvik önlemleriyle bir Türk girişimci sınıfı geliştirmek yönünde bilinçli bir siyaset izlemeye başladılar”.

“1914 Haziran'ında Hükümet bir “Teşvik-i Sanayi Kanunu “ bile çıkarmıştı. Gene hükümet, yerli imalata öncelik tanınacağını ve yerel fabrikaların çalışmasının kolaylaştırılacağını da vaat etti...”

“Kapitalizmin gelişmesi açısından engelleyici olan zihniyetin üstesinden gelinmeye başlandıkça girişimci rolü oynamaya istekli ve bunu yapabilecek bir toplumsal grubun yaratılması sorunu ortaya çıktı. Bu, çeşitli grupların kendi dar çıkarları için kulis yapabildikleri ilk beş yıllık rekabetçi politika döneminde (1908-1913) fiilen mümkün olmamıştı. Ama İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirdiği 23 Ocak 1913 hükümet darbesinden sonra belli bir şekillenme gelişmeye başladı. **Parti ile devletin bir olduğu ve partinin “milletin” kişileşmesi olarak kabul edildiği bir tek parti devletinde İTC'nin girişimci kadroları kendi safları arasından bulup çıkarması doğaldı. Bu dönemde bu politikanın çekiciliğine kapılan taşra eşrafının, esnaf ve tüccarın partiye girdiğini görüyoruz. Ama böyle unsurların olmadığı durumlarda da İTC bürokratlar ve serbest meslek sahipleri arasından girişimci yaratmaya çalışıyordu!.**

!Avrupa'daki savaş Türk ekonomisine büyük bir itici güç sağlamıştı. Türkler savaştan sağ salim çıkabilmek için bütün kaynaklarını seferber etmek zorunda olduklarını biliyorlardı. Bu koşullar altında bürokrasi ve orduya kapılanmayı yeğ tutarak “ticaret ve sanayiye hor gören

¹⁹ İşte benim 73 Mart'ında Selimiye'de yaşadığımız sürecin özü budur!.. Hey gidi günler hey!..

zihniyeti" altetmek pek zor olmadı. Gazeteler, her türden küçük fabrika açmak için yapılan başvuruların haberlerini vermeye başladılar. 8 Aralık 1914 tarihli Le Moniteur Oriental, İstanbul Vilayeti İdare Meclisi'nin bu tür başvuruları değerlendirip Üsküdar'da bir makarna fabrikasıyla Pendik'te bir tuğla ve çimento fabrikası kurulmasını onayladığını bildiriyordu. Bu fabrikaları kuracak olan grup yeni çıkan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun öngördüğü kolaylıklardan yararlandırılacaktı. Savaşın ilk günlerinde kurulan başka ticaret ve sanayi şirketleri de vardır. Ama böyle firmaların bütün Anadolu'da mantar gibi çoğalması, ancak, Türk ordusunun İngiliz-Fransız saldırısını Çanakkale'de durdurmasından ve Türkiye'nin geleceğinin daha güvenli gözükmesinden sonra oldu".

“Ne var ki, savaş, öncelikle, İstanbul'daki küçük bir İttihatçı kliğine kıt malların karaborsasını yaparak olağanüstü kârlar elde etme fırsatını verdi. Savaştan önce İstanbul'un ihtiyaçlarının büyük bölümü İmparatorluk dışından yapılan ithalatla karşılanıyordu. Bu durum sanayi malları için olduğu kadar, güney Rusya'dan ithal edilen un ile Avrupa'dan getirilen şeker gibi temel gıda maddeleri için de geçerliydi. Savaş İstanbul'un tecrit olmasına yol açtı ve şehir büyük ölçüde savaş öncesi stoklarına dayanarak yaşayabildi. Ne var ki bu stokların sonsuza kadar devam etmesi mümkün değildi ve kısa zamanda yerel tüccarlar temel ihtiyaç maddelerini istif ederek spekülasyona başladılar; böylece piyasada önemli daralmalar baş gösterdi ve fiyatlar hızla arttı. Bu tüccarların birçoğu gayrimüslimdi ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (MMC) bunların vurgunculuk yapmasına son vermek ve bu kârlı işi -buna meşru ticaret demeye insanın dili pek varmıyor- Müslüman tüccarlara aktarmak için müdahale etti. Lewis Einstein 6 Ağustos 1915 tarihinde tuttuğu günlüğe şunları yazıyordu: “MMC şimdi şeker, petrol vb.maddelerdeki tekeli yoluyla çabuk tarafından para kazanmaya başladı. Kendi söylediklerine göre amaçları, sonradan ülkenin ticaretinin Müslümanlar'ın eline geçmesini sağlayabilmek için sermaye biriktirmek. ” 17 Ağustos'ta ise şunları ekliyordu: “MMC, bütün mallar üzerinde tekel kurmuş durumda ve bunları muazzam kârlarla elden çıkarıyor.”

“1915 yılında İttihatçılar bir de Esnaf Cemiyeti kurdular; bu, İstanbul Şehremini İsmet Bey'in resmi himayesi altında bulunan ve Kara Kemal, Dr.Nazım ve Bedri Bey'ler gibi önde gelen İttihatçılar'ın desteklediği yerel tüccarlardan, bakkallardan ve işadamlarından oluşan bir örgüttü. Görünürdeki amacı, ihtiyaç maddelerini sağlayıp fiyatları düzene sokarak piyasayı denetim altında tutmaktı. Ama pratikte bunun tam tersi gerçekleşti ve ekme, şeker, gaz, benzin gibi temel maddelerde feci bir sıkıntı baş gösterdi ve bunlar ancak karaborsadan temin edilir oldu...”

“1915, Türkiye için kritik bir yıl oldu. Çanakkale seferinin sonucu çok önemliydi ve İngilizler'in Aralık'ta Çanakkale yarımadasını terk etme kararı Türklerin morali üzerinde olağanüstü bir etki yaptı. Bu yeni özgüven ve milli bilinç derhal ekonomi alanına da yayıldı. Ekonomik konularla ilgili yeni bir derginin daha ilk sayısında Ziya Gökalp şöyle yazıyordu: “Türlere bir millet karakteri kazandıracak ve bir Türk kültürünün oluşmasına katkıda bulunacak etkenlerden biri milli ekonomidir”. Sanki bu hedefi simgelemek istercesine Ticaret ve Sanayi Nezareti'nin adı da Milli İktisat Nezareti'ne çevrildi”.

“Bu dönemde İTC ekonomide daha dolaysız ve açık bir rol oynamaya başladı. 28 Eylül'de İstanbul'da yapılan 1916 Kongresi'nde İTC'nin sanayi ve sermaye birikimi alanında Türk ekonomisini geliştirmek yönünde harcadığı olağanüstü çabaya ilişkin bir rapor sunuldu. **Hükümetten bağımsız olarak Cemiyet, milli kaynakların gelişmesine yol açacak alanlarda yatırım yapmak üzere sermaye biriktirmekteydi** ve o ana dek üç önemli şirket kurmuş durumdaydı: 1.Milli Mahsulat Osmanlı Anonim Şirketi; sermayesi 200 bin TL idi ve 500 bin liraya çıkarılması bekleniyordu. 2.Kantarya İthalat Anonim Şirketi; sermayesi 200 bin TL idi. 3.Sermayesi 100 bin TL olan Ekmekçiler Şirketi”.

“İTC bunu bir milli ekonomi kurmanın en etkili yolu olarak görüyor ve daha fazla şirket kurabilmek amacıyla büyük miktarda sermaye biriktirmeye devam etmeyi asli görevinin bir parçası sayıyordu. Ticari şirketlerin -ve çok daha az ölçüde sanayi

şirketlerinin- kurulması İttihatçılar'ın bir Türk burjuvazisi yaratma yolunda attıkları en önemli adımdı. Eylül 1918'de Revue de Turquie (Lozan) Osmanlı İmparatorluğu'nda aşağı yukarı 80 anonim şirketin kurulmuş olduğunu yazıyordu. Çoğunun geniş sermaye iştirakleri vardı ve hemen hepsi de Osmanlılar'a, yani Türk ve Müslümanlar'a aitti. Yabancı şirketler, ilk kez eşit koşullarda rekabet etmek zorunda kalıyorlardı. Söz konusu makale daha sonra, büyüklükleri, sermayesi 4 milyon Türk lirası olan Osmanlı İtibarı Milli Bankası ile, sermayesi 16 bin lira olan Suriye Ziraat Şirketi arasında değişen 72 şirket saymaktadır. Dikkat çekici olan bu ticari örgütlerin yalnızca İstanbul ve kentlerle sınırlı olmayıp birçok Anadolu kasabasında da kurulmuş bulunmasıdır. **Birkaç örnek verelim:**

Akşehir Osmanlı Bankası: Sermayesi 50 bin TL.
 Milli Aydın Bankası: Sermayesi 50 bin TL.
 Milli Karaman Bankası: Sermayesi 20 bin TL.
 Adapazarı İslam Ticaret Bankası: Sermayesi 100 bin TL.
 Manisa Ziraat Bankası: Sermayesi 150 bin TL.
 İzmit Ticari Gelişme Şirketi: Sermayesi 5 bin TL.
 Konya Umumi Ticaret Şirketi: Sermayesi 5 bin TL.
 Kastamonu Milli Ticaret Şirketi: Sermayesi 15 bin TL.
 İzmir Türk Milli İthalat-İhracat Şirketi: Sermayesi 400 bin TL.
 Uşak Yıldız Ticaret Şirketi: Sermayesi 10 bin TL.
 Karaman Ticaret Şirketi: Sermayesi 200 bin TL.
 Adapazarı Demir ve Ahşap Ürünleri İmalat Şirketi: Sermayesi 34 bin TL.
 Konya Madencilik Şirketi: Sermayesi 100 bin TL.
 Manis'daki Buharlı Ekmek Fabrikaları ve Yağ Fabrikaları Şirketi: Sermayesi 60 bin TL.
 Konya Mensucat Şirketi: Sermayesi 10 bin TL.
 Ankara Milli Dokuma Şirketi: Sermayesi 50 bin TL.
 Ankara'daki Yünlü ve Pamuklu Mallar İmalat Şirketi: Sermayesi 60 bin TL.
 Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Şirketi: Sermayesi 50 bin TL.
 İzmir Terakki ve İnşaat Şirketi: Sermayesi 300 bin TL.
 Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Şirketi: Sermayesi 10 bin TL...

Genç Türkler devrimlerini yaptıkları zaman, başlangıç halindeki bir Müslüman girişimci sınıf bile henüz var olmadığından, ticaret ya da sanayi girişimi yönündeki hemen bütün inisiyatif ya bürokrasiden, ya da İTC'den gelmekteydi. Çoğu durumda bu inisiyatif ya mevcut oldukları zaman yerel tüccarlar, satıcılar ve esnafı, ya da İttihatçılar'ın sonunda işadamları ve girişimcilik yönünde hevese geleceklerini umdukları yerel eşrafla işbirliği içinde uygulanıyordu..."

"Elimizdeki kaynaklar, ekonomik faaliyet konusundaki ilk harekete geçircinin hükümet olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, 1913'ten sonra İTC'nin etkisinin egemen olduğunu ve hükümeti, ekonomiye öncülük tanımaya zorladığını da unutmamalıyız..."

"İTC bir örgüt olarak da hem başkentte, hem de taşrada milli bir ekonomi yaratma görevine doğrudan katılmıştır. **Anadolu kentlerinde kurulan irili ufaklı şirketlerin çoğu yerel İTC kulübünün inisiyatifiyle kurulmuş gibi gözükmektedir.** İzmit ve Düzce Osmanlı Tütün Üreticileri Kooperatif Anonim Şirketi bunlardan biridir. Bu şirket yerel kulüpte adam başına 20 bin TL değerindeki hisselerle bölünmüş olan 100 bin TL sermayeyle kurulmuştu. Şirketin kurucularından biri İzmit Mebusu Hafız Rüştü idi. Afyonkarahisar'da sermayedarlar ve sancağın önde gelenleri 12 Ekim 1917'de yerel İTC kulübünde bir araya geldiler. Afyon İTC sekreteri Besim Bey ile Karahisar Mebusları Salim Bey'le Ağaoğlu Ahmet Bey'in huzurunda sermayesi 50 bin TL olan bir sanayi şirketi kurmayı kararlaştırdılar. Orada bulunanlar derhal 200 bin TL çıkarıp verdiler. Manisa'da İttihatçı Mebus Mustafa Fevzi, sermaye değeri 150 bin TL olan Bağcılar Bankası'nın kurulmasına önderlik etti ve bu paranın yarısı yerel üreticiler tarafından hemen karşılandı. Her büyüklükteki Anadolu kentlerinin neredeyse tümünde bir

ticaret şirketi vardı ve çoğu durumda bunların kurulmasından İTC'nin yerel kolunun sorumlu olduğu anlaşılmaktadır"²⁰.

Dikkatinizi çekmek istiyorum, bakınız F.Ahmad ne diyor: "İTC asıl 1913'ten sonra ekonomide etkin hale gelmeye başlamıştır". Yani, bu hesaba göre asıl 1913'ten sonra "milli devrim" hız kazanmış oluyor! Öyle ya, madem ki bu bir burjuva devrimidir (1908'e burjuva devrimi diyenlere söylüyorum bunu), o zaman, iyi ki 1913'te darbe yoluyla da olsa iktidarı almış bu "devrimciler"! 1913'ü biliyorsunuz! Yani şu, beyaz bir atın üstüne binmiş olan Enver Paşa'yla fedaisi Yakup Cemil'in yaptıkları hükümet darbesinin tarihidir bu. Eğer durum gerçekten böyleyse, yani, 1913'ten sonra yenilen bütün o haltların hepsi bir burjuva devriminin kaçınılmaz sonuçlarıysa (ki ulusalcılar, ve de bütün o Ergenekon cenahı böyle düşünüyorlar), o zaman neden kıziyorsunuz ki onlara-darbecilere! Adamlar "yarım kalan burjuva devrimlerini tamamlamaya çalışıyorlar" bugün de!.. Bu işin mantığı buraya gider! Bütün o "solcu" "ikinci kuvayı milliye teorilerinin" varacağı yer de burası değil midir zaten!? Türkiye'deki "solun" bir türlü İttihatçı ideolojiden kopamamasının nedeni de bu ideolojik software-program değil midir?..

Peki, bu, "milli ekonomi" ve "milli burjuvazi" yaratma politikasından en fazla kazanç sağlayanlar kimler mi idi? Esas olarak, ticaret ve sanayiye yatıracak parası olanlardı tabii! Bu kategoriye, zaten şu ya da bu türden bir ticari faaliyeti sürdürmekte olanlar dahildi; bunlar artık, hükümetin himayesinde çalışabiliyorlardı. Ama Genç Türk Devrimi'nden sonra siyasi iktidarı kaybetmiş olan eski rejimin adamları da bu durumdan yararlanıyordu. Bu yaşlı paşalar, eski rejimde önemli miktarda servet biriktirmişler ve İttihatçılar da bu servete el koymamışlardı. Atıl sermayeleri için bir çıkış yolu aramalarından daha doğal bir şey olamazdı...

"İTC, Memurin Şirketi diye bilinen bir örgütü kurarak küçük bürokratları bile ticari faaliyete çekmeye çalıştı. Bu şirket, kişi başına 5 TL değerindeki hisselerle bölünmüş 50 bin TL sermaye ile İstanbul'da kurulmuştu..."

"Taşrada ise, İttihatçılar'ın milli bir ekonomi yaratılmasını teşvik etme siyasetinden en fazla kazanç sağlayanlar yerel tüccar ve eşraftı. Özellikle eşraf, elinde büyük miktarda atıl sermaye bulunduğu için kârlı girişimlere yatırım yapma olanağına kavuşmaktan hoşnuttu..."

"İTC'nin tarım politikası da Devletçilik hedeflerini güçlendirmeye yönelikti. Toprak sahibi açısından belki de en büyük itici güç ürünü için elde edebileceği yüksek fiyattı. Fiyatlar ise Dünya Savaşı'nın yarattığı olağanüstü talep yüzünden sürekli olarak artmaktaydı. Ama İttihatçılar Alman ve Avusturya-Macaristan Satınalma Şirketlerinin üreticiden doğrudan mal almalarını önlemek yoluyla çiftçilerin daha da fazla kâr etmelerini sağladılar. Birçok yerel şirket bu amaçla kurulmuştu. Bunlar çiftçiden ürünü satın alıyor ve yeni ihracat şirketlerinden birine satıyordu; bu sefer de bunlar ürünü, tekel fiyatları üzerinden Alman ve Avusturya-Macaristan Satınalma Şirketlerine satıyordu..."

"Genç Türkler'in ekonomik politikası işte buydu. Onlar, hükümet ve İTC örgütü aracılığıyla milli bir kapitalist ekonomi yaratma çabasında can alıcı bir rol oynadılar. 1917 Ağustos gibi geç bir tarihte Yusuf Akçura şöyle uyarıyordu: "Eğer Türkler, Avrupa kapitalizminden yararlanarak kendi aralarından bir burjuva sınıfı çıkaramazlarsa, yalnızca köylülerden ve memurlardan oluşan bir Türk toplumunun yaşama şansı çok zayıf olacaktır"..Ama o yılın sonunda hem Türk, hem de yabancı gözlemciler Türk unsurunun egemen olduğu bir milli ekonominin ve yeni bir sınıfın Türk burjuvazisinin doğuşuna dikkat çekiyorlardı. İldam da ticaret ve sanayiyle uğraşan ve büyük kâr garantisiyle teşvik edilen yeni bir sınıfın doğuşu konusunda yorumlar çıkarırken, Nieuwe Rotterdamsche Courant'ın Balkan muhabiri de şöyle yazıyordu: "Türk tüccarına yeni bir ruh gelmiştir. Türk tüccarı, kısa zamanda

²⁰ F.Ahmad, „İttihatçılıktan Kemalizme“, s.32, 42..

para kazanma yönünde bir heves edinmiştir; kısacası iyice uyanık modern bir işadami olmuştur. Ayrıca çok dikkate değer bir milli gurur uyanışı da görülmektedir. Türk, şimdi her şeyi kendisi yapmak istiyor ve özellikle de Ermeniler'i ve Rumlar'ı devre dışı bırakmaya önem veriyor. Tümünüyle Türkler'in oluşturduğu şirketler ve firmalar günbegün ortaya çıkmakta ve Hükümet de bunların çoğuna pratikte yabancıları rekabet dışı bırakan ayrıcalıklar tanımayı uygun görmektedir".

"ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 18 Temmuz 1918 tarihli Haftalık Raporunda ise şöyle deniyordu: "Türk milliyetçiliği ekonomi alanında da şahlanmış durumdadır. Ermeniler'in ve Rumlar'ın yağmalanması, kağıt para enflasyonu ve Merkez Devletleri'nin satınalmaları yoluyla ülkeye yeni paranın akması sermayeyi aniden Türkler'in eline geçirdi. Özellikle Anadolu kentlerini Türkler'in şirket kurma hevesi sarmıştır ve yeni bir milli Türk burjuvazisinden sık sık memnuniyetle söz edilmektedir".

"Bu yeni sınıfın varlığına ilişkin daha inandırıcı bir kanıt, bunların savaş dönemi Türkiye siyasetini etkilemede oynadığı roldür. Kamuoyunda burjuvazinin vurgunculuğuna karşı çok büyük bir tepki olmasına karşın hükümet, bu antisosyal faaliyeti durdurmak yönünde pek az önlem alıyordu. Henüz zayıf ve kendine güvensiz olan burjuvazi, kamuoyunu basın yoluyla etkilemek ve devlet ile hükümeti İTC aracılığıyla kullanmak durumundaydı. Devleti parti aracılığıyla yönlendirmesi çok doğaldı, çünkü burjuvazi tek parti devletin çocuğuydu. İTC'nin, burjuvazinin eylemlerine karşı ciddi önlemler alarak ve onun gelişmesini engelleyerek kendi çocuğunu yok etmesi pek mümkün değildi"! (age.s.53..).

DEVLET ELİYLE BURJUVA YETİŞTİRME POLİTİKASININ BİR DİĞER ALANI DA RUM VE ERMENİLERDEN KALAN MAL VE MÜLKLERİN DAĞITILMASIDIR

Bu çalışmada yararlandığım en önemli kitaplardan biri de Fuat Dünder'in "Modern Türkiye'nin Şifresi" isimli yapıtıdır. Gerçekten harika bir kitap! Bu kitabı okuyunca ufkunuzun daha da genişlediğini, üzerine bastığınız toprakları daha iyi tanımaya başladığınızı hissedeceksiniz. Bakın F.Dünder Rum ve Ermenilerin sürülüşünü ve mallarının akıbetini nasıl anlatıyor:

"İttihatçılar iktidarı ele geçirdikleri gün, 23 Ocak 1913, düşman Midye-Enez hattına dayanmış ve sayıları yüz binleri aşan muhacir İstanbul'a dolmuştu (Balkan ülkelerinden kovulan bu insanların yol boyunca uğradıkları saldırıları, binlercesinin bu saldırılar ve hastalıklar sonunda telef olduğunu, kalanlarınsa, malları mülkleri her şeyleri ellerinden alınmış olarak aç sefil İstanbul'a doluştuklarını unutmayınız. Yani öyle sadece Türkler uygulamamış "tehcir"i, Balkanlar'dan ve Rusya'dan da milyonlarca Müslüman tehcir edilerek yollara düşmüşler ve Anadolu'ya dolmuşlar. M.A). Muhaceratin yarattığı bir dizi ekonomik ve sosyal sorunun yanı sıra İstanbul'un düşmesi tehlikesi de yakıcı olarak hissediliyordu. Edirne'nin Enver Paşa (22 Temmuz 1913) tarafından geri alınması ve 1914 başına kadar Trakya'nın Bulgaristan'dan temizlenmesi ile mevcut yakın tehlike giderilmiş ve sıra Rumlar'a gelmişti".

"1913 sonlarında başlayan Rum göçü, 1914'ün ilk çeyreğinde ivme kazanır. İlk iki ayda resmi yetkililer bu göçü teşvik ederler, ancak daha sonra göç etmek isteyenlerin hiçbir koşul altında geri dönmeyeceklerine dair ve geride bıraktıkları mallar için hiçbir talepte bulunmayacaklarına dair yazılı beyan vermeleri durumunda çıkmalarına izin verilir..."

"Köylerin İslamlaştırılmasında iki farklı süreç gözlemlenir: Ya Rum köy sakinleri korku ve benzeri yöntemlerle kaçırılarak muhacirler iskan edilir, ya da Rum köylerine iskan edilen muhacirler yerli halkı köyden kovarlar. İskan edilen Müslümanlar arasında Balkan muhacirleri ve de son iki yılda Bulgar ordusundan kaçıp Anadolu'ya sığınan Müslümanlar vardır. Köylerin boşaltılması pratikte şöyle gerçekleşir: Köylüler Rum

çetelerini barındırmak veya onlara yardımda bulunmakla suçlanır, asker kaçaklarını saklamak veya çocuklarını askere göndermemekle itham edilir veya sıklıkla yapıldığı gibi köyün su kuyusu ve samanlık gibi yerlerine önceden silah ve cephane konularak “ele geçen” silahlar bahanesi yaratılır. Ardından da jandarma köyü boşaltmaları için bir süre verir. Köy boşaltıldıktan sonra Müslümanlar köye iskan edilir²¹.

Ama aynı dönemde, kıyının karşı yakasında Yunanistan Müslümanlar’ı da zulme uğruyorlardı...

“Aslında Ege Denizi’nin her iki kıyısında da ortak bir zihniye hakimdir: zulüm ve etnik temizlik politikası. Bu iki politikayı ayıran sadece denizdir. Bir taraftaki mağdur, sınırın/kıyının öte yanında “gaddar” olmaktadır. Muhacirler dışında, kıyının öte tarafından gelen zulüm haberleri ile yerleşik halk da kendi azınlıklarına intikam amaçlı saldırılarda bulunmaktadır”²².

Sonuç açıktır: Şu ya da bu nedenle kovulan, ya da yerinden yurdundan olan- edilen bütün o Rumlar’ın malı mülkü, ya buralara yerleştirilen Müslüman muhacirlere verilir-dağıtılır, ya da bunlara, o bölgenin eşrafı, partiyle iyi ilişkiler içinde olan kişileri tarafınan el konulur.

Aynı durum “tehcir” edilen Ermeni mal ve mülkleri için de geçerlidir.

“Müttefik devletlerin deklarasyonu sonrası artık yabancı kamuoyundan saklanacak bir şeyin kalmadığını gören Osmanlı yönetimi, o güne kadar şifreli yazışmalarla, gizli talimatnamelerle yürütülen operasyona yasal bir boyut verme çabasına girer. 31 Mayıs 1915’te kabul edilen yasayla Ermeni mallarına el konulması ve köylerinin İslamlaştırılması meşrulaştırılıyordu. Burada altı çizilmesi gereken nokta dağıtılacak köy ve emvali metrukelerin öncelikle muhacirlere verileceğinin bu ilk resmi belgede belirtilmiş olmasıdır. Diğer bir nokta ise bu yasada hiçbir şekilde tehcirin geçici bir önlem olduğunun belirtilmemesi ve dönüş garantisi verilmemesidir.”²³

Daha sonra, Kurtuluş Savaşını ele alırken bu konunun üzerinde tekrar duracağız. Çünkü olayın boyutları sadece mal ve mülkün el değiştirmesiyle sınırlı değildir. Muhacir kökenli olsun, yerli eşraftan olsun yeni mal ve mülk sahiplerinin sahip oldukları mal ve mülklerin eski sahipleri olan Rum ve Ermenilerin savaştan sonra İtilaf devletlerinin himayesi altında tekrar geri dönerek eski mallarını talep edebilecekleri endişesiyle Kurtuluş Savaşı’na nasıl destek verdikleri bilinen bir gerçektir. Hatta öyle ki, Fransızlar’ın himayesi altında, tehcir edildikleri yerlerden-Suriye’den geri dönen Ermenileri eski yurtlarında yerli milisler karşılamışlar onları artık oralarda barındırmamışlardır...

²¹ F.Dündar, Modern Türkiye’nin Şifresi“, s.195.

²² a.g.e, s.217

²³ a.g.e, s.286